

TARTU ÜLIKOOL

Majandusteaduskond

Anna-Maria Rožkov

EESTI ETTEVÕTLUSE ÖKOSÜSTEEMI TUGI KESKKONNASÕBRALIKU
SOTSIAALSE ETTEVÕTLUSEGA ALUSTAMISEL

Bakalaureusetöö

Juhendajad: ettevõtluse nooremlektor Piia Vettik-Leemet,
ettevõtluse kaasprofessor Mervi Raudsaar

Tartu 2022

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Sisukord

Sissejuhatus.....	4
1. Ettevõtluse ökosüsteemi ja keskkonnasõbraliku sotsiaalse ettevõtte teoreetiline käsitus	5
1.1. Ettevõtluse ökosüsteemi olemus	5
1.2. Ettevõtluse ökosüsteem Eestis	12
1.3. Keskkonnasõbralik sotsiaalne ettevõtlus ja selle olemus Eestis	15
2. Ettevõtluse ökosüsteemi mõju keskkonnasõbraliku sotsiaalse ettevõtlusega alustamisel Eestis.....	17
2.1. Uuringu plaan.....	17
2.2. Valimi kirjeldus.....	18
2.3. Eesti ettevõtluse ökosüsteemi aspektide analüüs	25
Kokkuvõte.....	29
Viidatud allikad.....	34
Lisad.....	37
LISA A. Intervjuude küsimused	37
LISA B. Intervjuu Keskkonnaõiguse Keskus SA juhatuse liikmega ja juristiga Kadi-Kaisa Kaljuveeriga.....	38
LISA C. Intervjuu OÜ Solve et Coagula rajaja ja juhatuse liikmega Indrek Linnustega.....	40
LISA D. Intervjuu MTÜ Ökokratti rajaja ja juhatuse liikmega Priit Adleriga	42
LISA E. Intervjuu MTÜ Veriora Tsunft eestvedajaga Signe Strohmiga.....	44
LISA F. Intervjuu Sõbralt Sõbrale (EEKBL – Valduste OÜ) kauplusketi tegevjuhiga Kaspar Nummertiga	46
Summary	48

Sissejuhatus

Ettevõtlus on kahtlemata majanduse oluline osa. See võimaldab luua väärtust ühiskonnale uuenduslike organisatsioonide, toodete ja algatuste loomise kaudu (Roundy, Bradshaw & Brockman, 2018). Sarnaselt tavalisele ettevõttele mõjutab sotsiaalne ettevõtte enda ümber teisi organisatsioone, võimaldades olukorda ühiskonnas ja keskkonnas paremaks muuta. Karin Paes (2016) märkis oma magistritöös, et tuleb arendada sotsiaalse ettevõtluse toetuste süsteeme ja tugistruktuure just selle pärast, et „sotsiaalne ettevõtlus on ressurss, mida saab Eesti ühiskonna hüvanguks paremini kasutada“ (lk 10).

Paljud inimesed tahavad olla sõltumatud tööandjast ning selle saavutamiseks asutavad nad ise oma ettevõtteid. Vastavalt Maailmapanga andmetele, mis koguti 2019. aastal 190 riigis, oli Eestiettevõtluse alustamise reitingus 14. kohal. Riigi positsiooni leidmiseks analüüsis Maailmapanga Grupp näitajad, mida nõutakse väikese ja keskmise suurusega piiratud vastutusega ettevõtete asutamiseks ja ametlikuks tegutsemiseks. Need näitajad olid: protseduuride arv (ehk mitu protseduuri on vaja läbida ettevõtte asutamiseks), aeg päevades (ehk mitu päeva kulub ettevõtte asutamiseks), maksumus (% sissetulekust elaniku kohta) ja sissemakstud minimaalne kapital. Eesti Balti naabrid Läti ja Leedu olid samas tabelis vastavalt 26. ja 34. kohal. Põhjanaanabrite reiting oli Eestist veel kaugemal: Soome – 31. ja Rootsi 39. kohal. Üldistades regioonide põhjal olid Euroopa ja Kesk-Aasia 57. kohal, mis oli võrreldes teiste piirkondadega parim näitaja. (The World Bank Group, 2022) See teeb Eestist riigi, kus ettevõtlusega alustamine on lihtne. Toetav maksusüsteem ja riigi e-residentsuse programm (ehk „e-Estonia“) on tegurid, mis muuhulgas mõjutasid Eesti kõrget kohta. Tänu e-residentsuse programmile tulevad Eestisse välismaalased, kes alustavad siin oma ettevõttega. E-residentsuse programmi abil on alates 2014. aastast loodud üle 1 100 *start up*'i ja 7 n-ö üksisarviku tüüpi ehk *start-up* ettevõtet, mille väärtus ületab 1 miljardit USA dollarit (e-Estonia, n.d.).

Ettevõtjad, kes tahavad panustada ühiskonda ja keskkonda ning muuta elu paremaks (nt oma piirkonnas) asutavad sotsiaalseid ettevõtteid. Tänapäeval on palju tegureid (välismõjusid), mis tugevasti mõjutavad ettevõtte toimimist. Viimasel ajal on palju tähelepanu pööratud keskkonnasõbralikkusele ja -teadlikkusele. Üha rohkem inimesi on hakanud mõtlema sellele, milline olukord valitseb meie looduses ning nad proovivad panustada selle kaitsmisesse ja hoidmisesse. Selline liikumine on muutunud viimasel ajal tõusavaks trendiks. Vaatamata sellele, et keskkonnasõbralike ettevõtete populaarsus ühiskonnas on üha suurenenud ja need on muutunud seeläbi mõjukamaks, on endiselt vähe ettevõtteid, mis ühendavad sotsiaalse ja keskkonnasõbraliku eesmärgi.

Antud töö eesmärk on uurida, millised Eesti ettevõtluse ökosüsteemi tegurid mõjutavad keskkonnasõbralike sotsiaalseid ettevõtteid rajamise etapis.

Eesmärgi saavutamiseks on autor püstitanud järgmised uurimisülesanded:

- defineerida ettevõtluse ökosüsteem;
- anda teooriale tuginedes ülevaade, kuidas Eestis toimib ettevõtluse ökosüsteem;
- defineerida keskkonnasõbralik sotsiaalne ettevõtlus Eestis;
- tuginedes teooria osale koostada küsimused intervjuuks;
- vastavalt teorias toodud aspektidele läbi viia intervjuud keskkonnasõbralike sotsiaalsete ettevõtete esindajatega;
- analüüsida intervjuude põhjal kuidas ja millisel määral ettevõtluse ökosüsteem mõjutab keskkonnasõbralike sotsiaalsete ettevõtete rajamist ning toetab nende tegevust.

Esimeses peatükis defineerib autor ettevõtluse ökosüsteemi mõiste ja tegurid, kirjeldab ettevõtluse ökosüsteemi toimimist Eestis, selgitab keskkonnasõbraliku sotsiaalse ettevõtte mõistet ning erisusi. Teises peatükis tuuakse välja uuringu plaan, uuringu tulemuste tõlgendamine ja tulemuste analüüs.

Selle töö raames ei ole võetud arvesse COVID-19 situatsiooni ega selle tagajärgi.

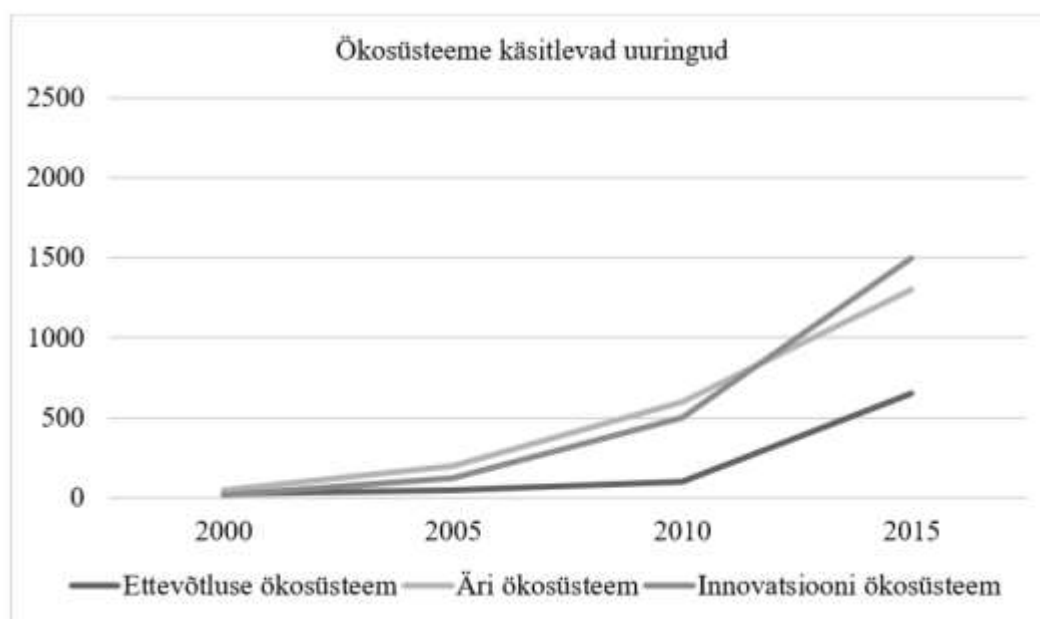
Tööd iseloomustavad märksõnad: ettevõtluse ökosüsteem, sotsiaalne ettevõte, keskkonnasõbralik sotsiaalne ettevõte, Eesti.

1. Ettevõtluse ökosüsteemi ja keskkonnasõbraliku sotsiaalse ettevõtte teoreetiline käsitlus

1.1. Ettevõtluse ökosüsteemi olemus

Ettevõtluse ökosüsteemi käsitlus on peaaegu 30 aastat vana, kuid selle kontseptsiooni kasutamine on märgatavalt suurenenud viimasel 10 aastal (Tharwani, 2022). Kolme peamise majandusalase ökosüsteemi – ettevõtluse, äri ja innovatsiooni ökosüsteemi – populaarsuse kasvu iseloomustab joonis 1. Nagu jooniselt on näha (joonis 1), on ökosüsteemide kontseptsioonid majanduses kiiresti arenevad. Autio ja Thomas (2014) järgi on innovatsiooni ökosüsteem (inglise keeles *innovation ecosystem*) omavahel seotud organisatsioonide võrgustik, mis on koondunud ühe fookusettevõtte või platvormi juurde, „mis hõlmab nii tootmise kui kasutamise poole ning loob ja omistab innovatsiooni kaudu uut väärtust“ (lk 3). Äri ökosüsteemi (inglise keeles *business ecosystem*) mõiste võttis esmakordselt kasutusele James F. Moore 1993. aastal (Audretsch, Cunningham, Kuratko, Lehmann & Menter, 2019). Lähtuvalt Moore'i uurimusest (viidatud Peltoniemi & Vuori vahendusel, 2008) on äri

ökosüsteem „majanduskogukond, mida toetab suhtlevate organisatsioonide ja üksikisikute koostoimimine“ (lk 6). Selleks, et moodustuks äri ökosüsteem, on vaja luua suhted klientide, juhtivtootjate, konkurentide ja muude sidusrühmade vahel (Peltoniemi & Vuori, 2008). Kõverad näitavad (joonis 1), et äri ja innovatsiooni ökosüsteemid on kiiremini arenevad, kui ettevõtluse ökosüsteem. See võiks olla tingitud sellest, et nende ökosüsteemide uurimise populaarsus hakkas kasvama 17 aastat tagasi. Ettevõtluse ökosüsteem on muutunud populaarseks uurimisobjektiks alles viimasel kümnendil.

Joonis 1. Ökosüsteeme käsitlevad uuringud

Allikas: Audretsch *et al.* (2019, lk 315)

Selle töö raames vaadeldakse ainult ettevõtluse ökosüsteemi (inglise keeles *entrepreneurial ecosystem*). Ettevõtluse professor Colin Mason ja juhtimisprofessor Ross Brown defineerisid ettevõtluse ökosüsteemi kui „ettevõtjate (nii olemasolevate kui potentsiaalsete), ettevõtlusorganisatsioonide, institutsioonide ja ettevõtlusprotsesside koosluse, mis on omavahel ühendatud ning mille komponentide koostoimel (formaalsel ja mitteformaalsel) mõjutatakse kohalikus ettevõtluskeskkonnas ettevõtete tulemuslikkust“ (Mason & Brown, 2014, lk 5). Masoni ja Browni definitsiooni kasutab Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsioon (OECD).

Nagu iga ökosüsteem, peab ka ettevõtluse ökosüsteem täitma kaks põhiülesannet. Ettevõtluse ökosüsteemil kaheks põhiülesannet on väärtuse loomine ökosüsteemile ja selle väärtuse jagamine kõikide ökosüsteemis osalejate vahel. Ökosüsteem on ettevõtluse tähtis

osa. Terminiga „ettevõtluse ökosüsteem“ tihti asendatakse sõna „turg“. Ettevõtluse ökosüsteemid loovad ja haldavad turge. Ettevõtluse ökosüsteemide tekkimist ja toimetamist selgitab ettevõtliku ökosüsteemi majandusliku mõju teooria. (Audretsch *et al.*, 2019)

Ökosüsteemil põhineval ettevõtlusel on seitse peamist omadust (National Women's Business Council, 2017):

- Poliitiline eesmärk

Ettevõtluse ökosüsteemi fookuses on ettevõtted, mis tegutsevad kindlal alal, ettevõtjate võrgustikud või ajutised majandusklastrid.

- Strateegiline eesmärk

Strateegiline eesmärgi puhul keskendutakse ettevõtetele, millistel on suurem majanduslik potentsiaal.

- Süsteemne lähenemine

Selleks, et süsteem paremini funktsioneeriks ühendatakse komponente ökosüsteemides.

- Suhete tüüp

Ettevõtete abistamise peamiseks vormiks on võrgustiku rajamine, sidemete arendamine ettevõtjate vahel, prioriteetide institutsionaalne vastavusse viimine.

- Finantseerimine

„Erinevatel ettevõtetel on erinevad rahastamisnõuded“ – on reegel, mida tuleb meeles pidada. „Ettevõtte laienemisel, erinevad ettevõtted vajavad juurdepääsu suurenevatele rahastamisvajadustele ja erinevatele rahastamisallikatele“.

- Innovatsioon

Ettevõtluse ökosüsteem keskendub innovatsioonisüsteemide arendamisele, mis omakorda aitab sidemete loomisele klientide, lõppkasutajate, tarnijate ja ülikoolidega.

- Poliitikate allikad

Mitmetasandilised poliitikaraamistikud tekkivad, kui „suurem osa süsteemsest poliitikast kehtestatakse piirkondlikul või kohalikul tasandil“.

Paljud ettevõtted konkureerivad omavahel, tuginedes üksnes oma ressursidele, teadmistele ja võimalustele, et saavutada eeliseid konkurentide ees. Ettevõtluse ökosüsteemi üheks ideeks on ettevõtete eraldiseivate strateegiate kaudu konkureerimise lõpetamine. Tänapäeval areneb teadus väga kiiresti ja järjest olulisemaks muutub ka teaduse ja ettevõtluse koostöö ning selle toetamine. (Audretsch *et al.*, 2019) Selle koostöökäsi esinevad ka takistusi. Rajalo (2013) uuris oma töös „Ettevõtete ja teadusasutuste koostöö eripärad“ neid takistusi

intevjuude kaudu. Selleks ta viis läbi 16 intervjuud ettevõtete esindajatega ja 18 intervjuud akadeemiliste töötajatega ülikoolidest. Uuringu käigus selgusid kaks peamist ettevõtluse ja teaduse koostööks takistust. Takistuste põhjusteks oli nimetatud ressursipuudus (raha, aeg, inimesed) ning omavaheline olemuslik erinevus teaduse ja ettevõtluskogukondade vahel. (Rajalo, 2013) Seega, ettevõtluse strateegiad ja konkurentsieelised vajavad kontseptsioone, mis väljendaksid kindla ettevõtte konkurentsieelise lähenemisviisi. Väga tähtsaks muutusid kontseptsioonid, mis arvestavad kõikide ettevõtte väärtust kujundavate teguritega. Audretsch *et al.* (2019) arvates selline vaade „rikastab tihedat konkurentsikeskkonda ümbermõtestades olemasolevad põhjuslikud seosed, kuid hõlmab ka füüsilisi ja immateriaalseid varasid, näiteks infrastruktuure, institutsioone, teadmiste allikaid ja inimkapitali levikut ning võrgustiku mõjusid“ (lk 314).

Autor on koostanud tabeli 1, kus on välja toodud kõik ettevõtluse ökosüsteemi tunnused ja nende kirjeldused.

Tabel 1

Ettevõtluse ökosüsteemi tunnused

Ettevõtluse ökosüsteemi tunnused	Ettevõtluse ökosüsteemi tunnuste kirjeldused
Koha-spetsiifilisus	Mida rohkem kohaspetsiifilisi eeliseid seda suurem tõenäosus, et selles kohas tekkib ettevõtluse ökosüsteem.
Informatsiooni-rikkus	Kättesaadav on informatsioon ja teadmised tarbijate uute vajaduste, arenevate tehnoloogiate, tarnevõimaluste, komponentide ja masinate ning teenindus- ja turunduskontseptsioonide kohta. Seeläbi saab märgata puudusi toodetes, teenustes või tarnijates.
Rahastamisvõimaluste olemasolu	Toetus ettevõtetele arenemis ja algstaadiumis. Olulised on algkapitalifondid, ärikiirendid ja äriinglid. Riskikapitalifondide olemasolu pole hädavajalik, kuna esineb nende „importimise“ võimalus ehk „kohalikel investoritel on seos riiklike ja rahvusvaheliste riskikapitalifondidega“. Nad investeerivad ning pakuvad toetusi, mis lisandavad uuele kasvavale ettevõttele väärtust. Ettevõtluse ringvool mõjutab ettevõtluse ökosüsteemi kasvu.
Seotus ettevõtluse ringvooluga	Ettevõtjad, kes rajasid mitte suuri edukaid ettevõtteid tavaliselt lahkuvad ettevõttest pärast selle müümist, kuid nad ei kao ettevõtluse ökosüsteemist. Nad reinvesteerivad kogu oma rikkuse ja kogemuse ehk moodustavad rohkem ettevõtlustegevust. Nad muutuvad sariettevõtjateks kui nende ettevõtjate uueks eesmärgiks on uue ettevõtte asutamine. Mõned muutuvad äriingliteks laenates alustavatele ettevõtetele stardiraha. Mõned ettevõtjad muutuvad mentoriteks, pakkudes teadmisi oma kogemustest.

Ettevõtluse ökosüsteemi tunnused	Ettevõtluse ökosüsteemi tunnuste kirjeldused
Seotus suurte organisatsioonidega	„Ettevõtluse ökosüsteemi keskmeks on üks või mitu suurt kohalikku ettevõtluskeskkonnas ennast kehtestanud organisatsiooni“. Nendel on olulised juhtimisfunktsioonid ning arusaam teadus- ja arendustegevustest ja tootmistegevustest. Nende tehnoloogiarikkus aitab ökosüsteemil areneda. Neil on palju oskustöölisi, kellele pakutakse ärikoolitusi ning need töötajad võivad muutuda uute ettevõtete ressursiks alustades enda ettevõttega. Koostöö suurte ettevõtetega aitab regionaalse ökosüsteemi arenemisel.
Seotus ülikoolidega	Juhtivad teaduspõhised ülikoolid ei esine kõikides ökosüsteemides, seega koostöö ülikooliga ei pruugi garanteerida edukat ettevõtluse ökosüsteemi. Kuid nimetada seda koostööd mitteoluliseks ei saa. Ülikoolid toodavad teadmused, mida ettevõtted saavad majanduslikult rakendada (nt vajaliku tööjõu väljaõppimine ja koostöö äriprojektide elluviimisel).
Tugisüsteemi olemasolu	Teenusepakujate olemasolu (juristid, raamatupidajad, värbamisettevõtted, ärikonsultandid) aitab alustavatel ettevõtetel „komistuskivisid“ vältida. Tihti pakuvad oma toetust <i>start-up</i> idele.
Soodsa ärikultuuri olemasolu	Aspektid, mis on seotud ärikultuuriga. Positsioonid „anna enne kui saad“ ning „katsetamine ja kiire ebaõnnestumine“ on levinud <i>start-up</i> kogukonnas.

Allikas: Mason & Brown (2014) ja Reidolf, Michelson, Rozeik, Küttim & Kallaste (2018a); autori koostatud

Ettevõtluse ökosüsteem eristab viit tüpoloogiat: ettevõtlusressursside põhine tüpoloogia, globaalse hierarhia põhinev tüpoloogia, ettevõtluse ökosüsteemi arengutaseme põhine baastüpoloogia, ettevõtluse ökosüsteemi arengu ja muutuse põhine tüpoloogia ning majandussektorite arvu põhine tüpoloogia. Järgnevas tabelis (tabel 2) on toodud välja ettevõtluse ökosüsteemi tüpoloogiad ja nende kirjeldused.

Tabel 2

Ettevõtluse ökosüsteemi tüpoloogiad

Ettevõtluse ökosüsteemi tüpoloogiad	Ettevõtluse ökosüsteemi tüpoloogiate kirjeldused
Ettevõtlusressursside põhine tüpoloogia	Seotud ettevõtte ressursidega. Kui ettevõtluse ökosüsteemis on palju komponente – tegemist on ressursirikka ettevõtluse ökosüsteemiga. Kui komponente on vähe, siis nimetatakse sellist ettevõtluse ökosüsteemi ressursivaeseks. Samas, kui ettevõtjatel ligipääs komponentidele on lihtne, siis võib öelda, et ettevõtluse ökosüsteem on hästitoimiv (kui vastupidi, on tegemist kehvasti toimiva ettevõtluse ökosüsteemiga).

Ettevõtluse ökosüsteemi tüpoloogiad	Ettevõtluse ökosüsteemi tüpoloogiate kirjeldused
Gloobalse hierarhia põhinev tüpoloogia	Jagab ettevõtluse ökosüsteemi kaheks – globaalselt edukad ettevõtluse ökosüsteemid ja teised ehk need, kes alles tekkivad ja veel ei ole nii edukad.
Ettevõtluse ökosüsteemi arengutaseme põhine baastüpoloogia	Idealiseeritud baastüpoloogia, mis ühendab endas algelise (ehk embrüonaalse) ja kiirelt kasvava tüpoloogia.
Ettevõtluse ökosüsteemi arengu ja muutuse põhine tüpoloogia	Jaguneb neljaks ettevõtluse ökosüsteemiks – tekkivad, tugevnevad, vastupidavad, nõrgenenud.
Majandussektorite arvu põhine tüpoloogia	Ühendab ühe sektori põhise ja mitme sektori põhiseid ettevõtluse ökosüsteeme.

Allikas: Reidolf *et al.* (2018a); autori koostatud

Edukatel ettevõtluse ökosüsteemidel on juba alguses olemas majanduslikud eelised nagu näiteks valitsuse toetus. Ettevõtluse ökosüsteemide edendamine muudab ettevõtluse ökosüsteemi edukaks, aga samal ajal loob ruumilise ebavõrdsuse (on ressurside ja teenuste ebavõrdne jaotamine sõltuvalt piirkonnast või asukohast). (Mason & Brown, 2014)

Ettevõtluse ökosüsteemi kvaliteedi hindamiseks saab kasutada ettevõtluse ökosüsteemi indeksit. See indeks võtab arvesse ettevõtluse ökosüsteemi aspekte. (Stam & Ven, 2021) Erik Stam ja Andrew Van de Ven, kes on pühendanud mitu aastat ettevõtluse ökosüsteemi uurimisele, kirjeldasid 11 ettevõtluse ökosüsteemi aspekti. Autor on koostatud tabeli 3, kus on välja toodud kõik 11 aspekti ja nende kirjeldused.

Tabel 3

Ettevõtluse ökosüsteemi aspektid ja nende kirjeldused

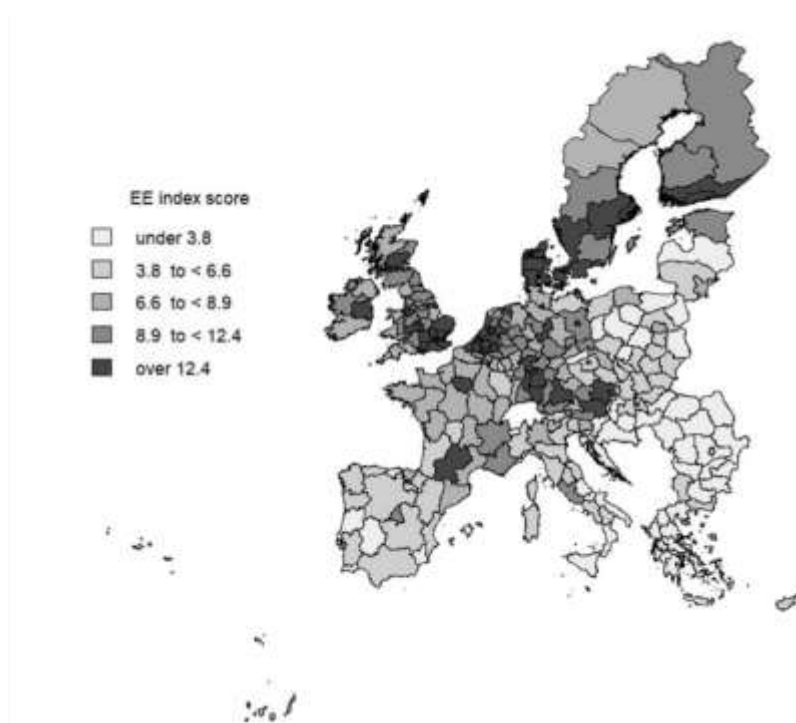
Ettevõtluse ökosüsteemi aspektid	Ettevõtluse ökosüsteemi aspektide kirjeldused
Ametlikud institutsioonid	Väljendavad ühiskonna käitumist. Ametlike institutsioonide pakutavate teenuste kvaliteet ja efektiivsus on väga tähtsad ettevõtte jaoks. Seda väljendatakse läbi tajutava korrupsiooni taseme ja riigi üldise regulatiivse raamistiku.
Kultuur (mitteametlik institutsioon)	„Ettevõtluse kultuur kajastab ettevõtluse väärtustamise määra ühiskonnas“. Seda aspekti saaks mõõta vastates küsimustele „Kas valitud regioonis tihti alustatakse uue ettevõtlusega?“ (uute ettevõtete levik) ja „Kas füüsilisest isikust ettevõtjana tegutsemist peetakse elujõuliseks karjäärivalikuks?“.
Võrgustik	Ettevõtja ja ettevõtluse võrgustik pakuvad teabevoogu. See annab võimaluse tõhusalt jagada teadmisi, tööjõudu ja kapitali.

Ettevõtluse ökosüsteemi aspektid	Ettevõtluse ökosüsteemi aspektide kirjeldused
Füüsiline infrastruktuur	Jaguneb kaheks: tegevused või võimalused, milleni jõutakse ja nende saavutamiseks nõutav vaev, aeg, vahemaad või kulud. Mida rohkem on piirkondades atraktiivseid sihtkohti ettevõtte kõrval, seda parem.
Rahandus	Uute ja väikeste ettevõtete rahastamine ning juurdepääs sellele on ettevõtte kasvu ja eksisteerimise oluline tingimus.
Juhtimine	„Annab juhiseid ja suuna kollektiivseks tegevuseks“.
Talent	Produktiivse ettevõtluse talenti ja inimkapitali võiks mõõta tööjõu haridustasemega. Mida rohkem ettevõttes on inimesi, kelle haridustase on võimalikult kõrge, seda suurem on ettevõtluse talent.
Teadmine	Investeeringud uutesse teadmisesse on heaolu allikas. See annab ettevõtlusele uusi võimalusi ning need viivad paremate lahendusteni.
Vaheteenused	„Vaheteenuste pakkumine ja juurdepääsetavus võib tunduvalt vähendada tõrkeid ja kiirendada uute väärtuste loomist“.
Nõudlus	Nõudlust saab mõõta liitkompositsioonina. Siis see koosneb kasutatavast sissetulekust inimese kohta ja kahest potentsiaalsest turunõudluse näitajast. Kaks potentsiaalset turunõudluse näitajat annavad hinnangu SKP (sisemajanduse koguprodukt) ja rahvaarvu kohta. Kasutatav tulu arvestatakse sissetulekuna inimese kohta. Nõudlus on see aspekt, millel võib olla kõige vähem ruumilisi piiranguid (eriti kiiresti kasvavate ettevõtete puhul). Samal ajal nõudluse saaks mõõta vastades küsimusele „Kas on inimesi, kes vajavad ettevõtte toodet/teenust?“.
Tootlik ettevõtlus	Ettevõtlusökosüsteem, mis on „tervislik“ loob ettevõtluse ja lõppkokkuvõttes koguväärtuse. Ettevõtluse ega koguväärtuse loomise jaoks pole täiuslikke mõõtmeid.

Allikas: Stam & Ven (2021); autori koostatud

Töö autori arvates, on kõige tähtsamad ettevõtluse ökosüsteemi aspektid rajamise etapis võrgustik, rahandus, juhtimine, talent, teadmine ja nõudlus. Kultuur ei ole väga levinud aspekt, sest see on tuntud nagu mitteametlik institutsioon ning sageli, seda ei arvestata ettevõtluse ökosüsteemi indeksi arvutamisel.

Erik Stami 2020. aasta ettekandes, mis oli esitatud NORSI Research School Konverentsi raames, oli välja toodud Euroopa Liidu ja Ühendkuningriigi kaart (joonis 2), mis näitab, milline ettevõtluse ökosüsteemi indeks esineb igas riikides (ja selle regioonides).

Joonis 2. Euroopa Liidu riikide ja Ühendkuningriigi ettevõtluse ökosüsteemide indeksid
Allikas: Stam (2020, lk 31)

Joonisel 2 on näha, et Eestis on ühed kõrgemad tulemused Euroopa Liidus. Eesti ettevõtluse ökosüsteemi indeks jääb 8,9 ja 12,4 vahele. Kõige suuremaks peetakse indeksit, mis on suurem kui 12,4. Euroopa Liidu riikide ja Ühendkuningriigi kaardilt on näha, et on olemas ainult 3 riiki – Belgia, Madalmaad ja Taani – mille ettevõtluse ökosüsteemi indeks kõikides riigi regionides oleks suurem kui 12,4. Saab väita, et Eesti naabririikidest on kõrged ettevõtluse ökosüsteemi indeksi näitajad ainult Soomes ja Rootsis. Ettevõtluse ökosüsteemi indeksi järgi on Eesti Baltimaade liider. Kui Leedus on indeks 3,8 ja 6,6 vahel, siis Läti näitab kõige nõrgemat tulemust, kus indeks on alla 3,8.

Autori arvates ettevõtluse ökosüsteem on väga tähtis element ettevõtte edukal tegutsemisel ning iga ettevõtja peab aru saama, kuidas ettevõtluse ökosüsteem toimib.

1.2. Ettevõtluse ökosüsteem Eestis

Arenguseire Keskuse Eesti ettevõtluse koosluse uuringu autorid tõid välja, et ettevõtluse ökosüsteeme juhivad ettevõtjad (nn alt-üles lähenemine), mis annab lihtsama ligipääsu ettevõtlusressurssidele (nt oskustöölised ja erialased teadmised). Eestit vaadeldakse ühe tervikliku ettevõtluse ökosüsteemina ja selle põhjus on Eesti geograafiline asukoht. Vahemaad on Eestis suhteliselt väikesed (ehk vahemaad linnade vahel), üks ajavöönd, rahastusmudelid erinevates Eesti piirkondades on suhteliselt sarnased ning esinevad

erinevused ei ole märgatavad ning majandustegevused on koondunud peamiselt Tallinna. Seepärast sobib Eesti ettevõtluse ökosüsteemi kirjeldamiseks Masoni ja Browni definitsioon. (Reidolf, Michelson, Küttim, Kallaste & Rozeik, 2018b) Eesti Ettevõtluse koosluse uuringust selgus, et „ekspertide arvates on Eesti kui väikese avatud majandusega riigi ettevõtluse ökosüsteemi edu võtmeteguriks avatus ja rahvusvaheliste koostöövõrgustike olulisus“ (Reidolf *et al.*, 2018b, lk 19).

Ülemaailmse ettevõtluse ja arengu instituudi (GEDI) 2014. aastal läbiviidud uuringust selgus, et vaatamata SKP madalale väärtusele ühe inimese kohta, oli Eesti ettevõtluse ökosüsteem 21. kohal 120 riigi seas (Autio, 2014). „See aspekt on tähtis, sest infrastruktuuri kvaliteet on tugevalt seotud rahvusliku rikkusega ning on GEDI indeksi punktide arvestuses oluline mõjutaja“ (Autio, 2014, lk 12). Eesti sai GEDI indeksis kõrgema positsiooni, kui sarnased riigid Läti ja Leedu või vanadest Euroopa riikidest Kreeka, Itaalia, Hispaania või Portugal. Eesti ettevõtluse ökosüsteem oli edukam isegi kui Jaapanis ning nende riikide vahe edetabelis on märkimisväärne (Autio, 2014). On oluline märkida, et „Eesti ettevõtluse ökosüsteem tegutseb edukamalt kui Eesti majanduslik rikkus seda eeldaks“ (Autio, 2014, lk 12).

Eesti ettevõtluse ökosüsteemis on 7 osalejat. Tabelis 4 on välja toodud nende kirjeldus ja näited.

Tabel 4

Eesti ettevõtluse ökosüsteemi osalejad

Eesti ettevõtluse ökosüsteemi osalejad	Eesti ettevõtluse ökosüsteemi osalejate kirjeldused	Eesti ettevõtluse ökosüsteemi osalejate näited
Ärinõuandjad	Pakutakse nõustamist ja koolitusi ettevõtjatele.	Tartu Ärinõuandla (2017).
Eelinkubaatorid	Kasutavad Euroopa Liidu rahastust ettevõtluse toetamiseks. On mõeldud idufirmade turustamiseks projekti algfaasis. Pakuvad juhendamist, mis võimaldab alustavatel ettevõtetel potentsiaalseid kliente avastada, oma toote prototüübi luua ja seda arendada ning oma äri kavandada. Ettevõtted alustavad oma äritegevust. Aitavad ettevõtjatel leida ja tugevdada oma minimaalset elujõulist toodet. Võivad pakkuda ettevõtjatele töökohti, õigusnõustamist ja sidemeid.	Tartu Ülikooli sTARTUp Lab (2012).
Inkubaatorid ehk starditoetused		NULA – ühiskondlike algatuste inkubaator (2016), SEIKU – sotsiaalse ettevõtluse inkubaator (2013).

Eesti ettevõtluse ökosüsteemi osalejad	Eesti ettevõtluse ökosüsteemi osalejate kirjeldused	Eesti ettevõtluse ökosüsteemi osalejate näited
Kiirendid	Keskenduvad mõõtkavade loomisele. Pakuvad kohandatud juhendamist. Võivad pakkuda ettevõtjatele töökohti, õigusnõustamist ja sidemeid.	Tartu Loomemajanduskeskus – loomemajandus (2009); Tehnopol – rohemajandus ja IT (2003); BuildIT – tehnoloogia (2013).
Riiklikud organisatsioonid	Väljastavad toetusi (tagastamatuid ja osaliselt või täielikult tagastatavaid) alustavatele ja juba tegutsevatele ettevõtjatele. Neilt on võimalik saada koolitusi ja nõustamisi, rahalisi toetusi. Annavad võimaluse tegutseda ettevõtlusinkubaatoris või osa võtta mentorprogrammist. Neilt on võimalik saada kasulikku informatsiooni ja uusi koostöö võimalusi.	Ettevõtluse Arendamise Sihtasutus – EAS (2000), Põllumajanduse Registrite ja Informatsiooni Amet – PRIA (2000), Eesti Töötukassa (2001), Kodanikuühiskonna sihtkapital – KÜSK (2008).
Harukondlikud ettevõtjate liidud	Toetavad sotsiaalseid ettevõtteid, pakuvad nõustamist või aitavad koolitamisega.	Sotsiaalsete ettevõtete võrgustik – SEV (2012).
Eriala-, kutseala- ning ametiliidud, piirkondlikud äriklubid/liidud	Toetavad sotsiaalseid ettevõtteid, pakuvad nõustamist või aitavad koolitamisega.	Vabaühenduste Liit (1991), Heateo Sihtasutus (1991).

Allikas: Paes (2016) ja Kiisel, Veemaa, Raudsaar, Nedozhogina & Lees (2017); autori koostatud

Eesti riigi puhul on tegemist väikese avatud majandusega, kus peaks esile tooma rahvusvaheliste koostöövõrgustike tähtsust, hädavajalikkust ja läbi nende teiste rahvusvaheliste koostöövõrgustike ühtsust teiste rahvusvaheliste ökosüsteemidega (Reidolf *et al.*, 2018b). Autori arvates see, et Eesti on väikese avatud majandusega riik ning seda vaadeldakse ühe tervikliku ettevõtluse ökosüsteemina, annab Eestile eelise ettevõtluse ökosüsteemi arendamisel. Arendamine toimub kiiremini ning selle eesmärgi saavutamisel esineb vähem tõrkeid. Edasiarendamine aitaks lahendada olukorda, kus paljud majandustegevused on koondunud peamiselt Tallinna ja selle ümbrusesse, mida töö autor näeb probleemina. See aitaks areneda ettevõtlust teistes Eesti piirkondades, mis omakorda aitaks kaasa teiste piirkondade probleemide lahendamiseks (nt uute töökohtade loomine ja sellega tööpuuduse määra vähendamine).

1.3. Keskkonnasõbralik sotsiaalne ettevõtlus ja selle olemus Eestis

Ettevõtlus tähendab tegutsemist majandusüksusena ehk kaupade või teenuste pakkumist tasu eest ettevõtte eesmärgi saavutamiseks (Aps, Kubber, Viirpalu & Jukk, 2016). Austin, Stevenson ja Wei-Skillern (viidatud Raudsaar & Kaseorg vahendusel, 2013) defineerisid sotsiaalse ettevõtte kui „innovaatilise ja sotsiaalset väärtust loova tegevuse, mis tavaliselt tekib mittetulundus-, äri- või valitsussektoris või nende üleselt“ (lk 21) ning mille saavutamiseks võidakse otsida alternatiivseid rahastamisstrateegiaid või juhtimisskeeme. Nichollsi (viidatud Raudsaar & Kaseorg vahendusel, 2013) pakutud definitsioonis, on sotsiaalne ettevõtlus efektiivsete ja innovaatiliste tegevuste kogum, mille fookuses on sotsiaalsete turutõrgete lahendamisele ja uute võimaluste loomine selleks, et maksimeerida sotsiaalseid väärtusi. Bacq ja Janssen (viidatud Raudsaar & Kaseorg vahendusel, 2013) oma definitsioonis kirjeldasid sotsiaalset ettevõtlust kui sotsiaalse väärtuse loomisele suunatud võimaluste identifitseerimise, hindamise ja kasutamise protsessi, kasutades selleks turupõhise tegevusi ja erinevaid ressursse.

Euroopa Komisjon defineeris sotsiaalse ettevõtte kui sotsiaalmajandusliku ettevõtja, kes kasutavad toodetest ja/või teenustest saadud kasumit ühiskondlike eesmärkide saavutamiseks luues ühiskondlikku mõju ning kelle peamine eesmärk ei ole kasumi teenimine omanikule või osanikele (Aps *et al.*, 2016). Sotsiaalse ettevõtluse definitsioon sõltub piirkonna kultuurilis-majanduslikust eripärast, organisatsiooni sisust, inimestest, kes oskavad näha ühiskondliku probleemi ja riigi rakendustest (Paes, 2016). Käesoleva bakalaureusetöö raames tõlgendab autor sotsiaalset ettevõtet ettevõttena, mille peamine eesmärk on ühiskondliku olukorra parendamine ning selle saavutamiseks kasutab ettevõtte oma toodete või teenuste müügist saadud tulu.

Riigi kolmanda sektori traditsioonid, majanduse struktuur ja sotsiaalpoliitika mudel mõjutavad sotsiaalse ettevõtluse olemust (Paes, 2016). Nagu mainiti sotsiaalse ettevõtluse definitsioonis, on sotsiaalsel ettevõttel ühiskondlik eesmärk. Ühiskondlik eesmärk tähendab sotsiaalse ettevõtte „otsest panustamist Eesti riigi arengueesmärkide saavutamisse nii seoses inimeste toimetuleku toetamise ja heaolu suurendamisega kui ka soovitava seisundi tagamisega loodus ning elukeskkonnale“ (Aps *et al.*, 2016, lk 5). Sotsiaalne ettevõtte toob turule tooteid ja teenuseid ning teeb seda innovaatilisel viisil. Sotsiaalne ettevõtte paigutab oma toodete ja teenuste eest saadud kasumi ühiskondlike eesmärkide saavutamise nimel. Sotsiaalsed ettevõtted tõstavad ühiskondlikku heaolu siis, kui nad toodavad oma toodete ja/või teenuste müügist saadud tuluga ressursse juurde. (Aps *et al.*, 2016)

2012. aastal asutas Kodanikuühiskonna Sihtkapitali (KÜSK) Sotsiaalsete Ettevõtete Võrgustiku (SEV), mis loodi Eesti sotsiaalsete ettevõtete väärtustamiseks ja edendamiseks ning sotsiaalsete ettevõtete arvu, suutlikkuse ja mõju suurendamiseks Eestis (OECD, 2020). Sotsiaalsed ettevõtted Eestis võib jagada ettevõtlustüübi järgi kolmeks: osühingud (OÜ), mittetulundusühingud (MTÜ), sihtasutused (SA) (Kiisel *et al.*, 2017).

Keskkonnasõbralik ettevõtlus hõlmab nii keskkonnaväärtuse kui ka traditsioonilise ettevõtluse majandusliku väärtuse loomist. Keskkonnasõbralik ettevõtte on unikaalne ettevõtlustüüp, keskendub keskkondlikult oluliste turutõrgete lahendamisele ja võimaluste uurimisele, mis tooksid nii majanduslikku kui ökoloogilist kasu. (Schaefer, Corner & Kearins, 2015) Keskkonnasõbraliku sotsiaalse ettevõtte ühiselt aktsepteeritud definitsiooni Eestis ei ole. Sellepärast toob töö autor loetud teaduskirjanduse põhjal välja oma definitsiooni, mida kasutatakse selles töös. Keskkonnasõbralik sotsiaalne ettevõtte on sotsiaalne ettevõtte, mille peamine eesmärk on keskkondliku ja/või ühiskondliku olukorra parandamine ning selle saavutamiseks ettevõtte kasutab oma teenuste või toodete müümisest saadud tulu viisil, millega ei tekitata loodusele kahju.

Keskkonnasõbraliku sotsiaalse ettevõtte eesmärk on mõjutada keskkonna ja ühiskonna olukorda regioonis ehk eesmärk on looduse kaitsmine või keskkonna paremaks muutmine ning regiooni sotsiaalse probleemi lahendamine. Keskkonnasõbraliku sotsiaalse ettevõtte pakutav teenus/toode iseenesest on ka keskkonnasõbralik ehk ei ole kahjulik keskkonnale ja looduse ökosüsteemile. Tavaliselt, sellised ettevõtted puutuvad kokku probleemiga, et nende toode/teenus ei ole turul nõutud. See on tingitud sellest, et tarbija tahab saada toodet/teenust võimalikult madala hinnaga, aga loodussõbralikud tooted/teenused on tavaliselt kallimad võrreldes alternatiividega. George Mason Ülikooli professor Unruh tõi välja, et inimesed pigem üldse loobuksid keskkonnakahjulike ettevõtete toodete tarbimisest, kui maksaksid rohkem sarnaste keskkonnasõbralike toodete eest (viidatud Kubber, Ginter & Aps vahendusel, 2018).

Sellise olukorra vältimiseks on vaja avada uusi keskkonnasõbralikke sotsiaalseid ettevõtteid ning rohkem arendada juba olemasolevaid. Nii alaneksid keskkonnasõbralike sotsiaalsete ettevõtete poolt pakutud toodete/teenuste hinnad ja tarbijate arv, kes valiks neid, suureneks, mis omakorda tooks rohkem kasu keskkonnale ja ühiskonnale.

Eestis ei ole ühtset süsteemi või registrit, kust võiks uurida, mitu sotsiaalset ettevõtet Eestis on. Seega, ei ole võimalik kontrollida, kas need sotsiaalsed ettevõtted, mis positioneerivad ennast keskkonnasõbraliku ettevõtteks seda tegelikult on või mitte. Kuid saab väita, et keskkonnasõbralikkuse ja keskkonnahoiu teema on Eestis populaarne ning väga

kiiresti arenev. Sotsiaalsete ettevõtete võrgustik lõi „infopanga“, kus on välja toodud kõik SEVi liikmed (sotsiaalsed ettevõtted).

2. Ettevõtluse ökosüsteemi mõju keskkonnasõbraliku sotsiaalse ettevõtlusega alustamisel Eestis.

Empiirilise osa jaoks kasutati SEVi infopanka (Sotsiaalsete Ettevõtete Võrgustik, 2022), kust töö autor valis intervjuuks keskkonnasõbralikke sotsiaalseid ettevõtteid.

2.1. Uuringu plaan

Praeguseks, ei ole Eestis keskkonnasõbralikud sotsiaalsed ettevõtted väga levinud ning antud teemat ei ole Eestis palju uuritud. Seega puuduvad teisesed andmed Eesti keskkonnasõbralike sotsiaalsete ettevõtte kohta. Bakalaureusetöö eesmärgi saavutamiseks ja uuringu läbiviimiseks otsustas autor läbi viia intervjuud erinevates Eesti keskkonnasõbralikes sotsiaalsetes ettevõtetes. Antud uurimisprobleem eeldab kvalitatiivset lähenemist, et oleks võimalik paremini mõista sotsiaalsete ettevõtete keskkonnasõbralikku käitumist. Autori arvates oli intervjuu parim võimalus saada usaldusväärseid andmeid.

Uuringu läbiviimise jagas autor järgnevatiks etappideks:

1. Teoriale tuginedes intervjuu küsimuste koostamine;
2. ettevõtete otsimine uuringu läbiviimiseks;
3. ettevõtete kohta esialgse info kogumine;
4. intervjuude läbiviimine;
5. tulemuste esitamine ja nende analüüs;
6. tulemuste võrdlemine teoreetilise osaga.

Intervjuu küsimuste koostamisel tugines autor varasemalt läbitöötatud teoreetilisele materjalile. See aitas ka hiljem intervjuu tulemusi analüüsida. Parimate tulemuste saamiseks koostati poolstruktureeritud intervjuu (LISA A). Küsimusi oli 11, et vastamine ei võtaks intervjuueeritavatelt palju aega. Mõnede küsimuste juures oli alaküsimusi, mis vajadusel aitaksid autoril intervjuu käigus rohkem informatsiooni hankida.

Ettevõtte, mis sobiks intervjuuks pidi olema sotsiaalne ettevõtte, mis alustas oma tegevust Eestis (ehk Eesti ettevõtte) ning mille eesmärk on looduse kaitsmine ja/või keskkonna ning ühiskonna paremaks muutmine. Ettevõtete otsimine toimus läbi Sotsiaalsete Ettevõtete Võrgustiku (SEV) infopanga. Intervjuuks valis autor 7 keskkonnasõbralikku sotsiaalset ettevõtet. Uuringus osalesid 5 sotsiaalset ettevõtet, kes panustavad looduse säästmisesse või kaitsmisesse ning mingi sotsiaalse probleemi lahendamisse. Need olid: Keskkonnaõiguse Keskus SA (KÕK), OÜ Solve et Coagula, MTÜ Ökokratt, MTÜ Veriora Tsunft ja Sõbralt Sõbrale (EEKBL – Valduste OÜ). Ühe ettevõtte esindaja loobus intervjuust.

Autor eeldab, et see on seotud intervjuude toimumisega esimese COVID-19 laine ajal ning selle keskkonnasõbraliku sotsiaalse ettevõtte peamiseks tegevuseks on majutusteenuse pakkumine (ettevõtte tegutseb hostelina). Ühest intervjuust oli autor sunnitud loobuma, kuna ettevõtte tegevjuht ei suutnud vastata paljudele küsimustele. See oli seotud sellega, et ettevõtte praegune tegevjuht ei olnud ettevõtte rajamisel ning töötas teises valdkonnas. Autor pidas oluliseks, et intervjuu küsimustele vastaks võimalusel ettevõtte eestvedaja või keegi, kes teab ettevõtte rajamise nüanssidest võimalikult palju. Kui ettevõtted olid valitud ja nende esindajad andsid oma nõusoleku intervjuuks, algas esmane infoformatsiooni kogumine ettevõtetest. Üks intervjuu toimus Skype'i rakenduse kaudu ning toimus kõnesalvestus. Ülejäänud 4 intervjuud toimusid telefoni teel ning intervjuude ajal autor tegi intervjuude protokollid. Intervjuud kestsid ligikaudu 25–45 minutit. Kõige lühem intervjuu oli KÕKi esindajaga ning kõige pikemad – OÜ Solve et Coagula ja MTÜ Veriora Tsunft esindajatega. Kõik intervjuud toimusid 2020. aasta kevadel.

Ettevõtete vastused võrreldi omavahel. See aitas aru saada, mille poolest ettevõtted erinevad ja mis on nende ühisosa. Seejärel intervjuu kaudu saadud tulemusi tõlgendati tuginedes teooriale. Intervjuud aitasid autoril avada suurema pildi keskkonnasõbralikest sotsiaalsetest ettevõtetest ja nende tegevusest Eestis.

2.2. Valimi kirjeldus

Kõikide ettevõtete esindajad, kes osalesid intervjuus, olid nõus oma nime kasutamisega käesolevas bakalaureusetöös.

Intervjuud andsid:

- Keskkonnaõiguse Keskus SA juhatuse liige ja jurist Kadi-Kaisa Kaljuveer (LISA B);
- OÜ Solve et Coagula rajaja ja juhatuse liige Indrek Linnuste (LISA C);
- MTÜ Ökokratti rajaja ja juhatuse liige Priit Adler (LISA D);
- MTÜ Veriora Tsunft eestvedaja Signe Strohm (LISA E);
- Sõbralt Sõbrale (EEKBL – Valduste OÜ) kauplusketi tegevjuht Kaspar Nummert (LISA F).

Keskkonnaõiguse Keskus SA (KÕK) (asutatud 2007. a; Tallinn, Harjumaa) on ettevõtte, mis pakub õigusabi keskkonnaõiguse normide kujundamisel ja nende rakendamisel elukeskkonna ja looduse kaitseks. Kadi-Kaisa Kaljuveeri sõnul on ettevõtte eesmärk luua, koondada, vahendada ja kasutada keskkonnaõigusosalast ekspertteadmist, et edendada keskkonnaõiguse arengut ja aidata kaasa erineva tasandi keskkonnaotsuste ning

seadusandluse kvaliteedi parandamisele. Oma eesmärkide saavutamiseks ettevõtte koostab keskkonnaõiguslaseid juriidilisi analüüse, kogub ja vahendab keskkonnaõiguslast infot, viib läbi koolitusi, edendab diskussioone, osutab keskkonnavalaseid õigusteenuseid, osaleb keskkonnavalaste seaduste loomisel (SA Keskkonnaõiguse Keskus, n.d.). Ettevõtte kõikide tegevuste mõte on, et Eestis oleksid head keskkonnanormid, mille järgi saaks meie keskkonda kaitsta ning nende normide õige rakendamine (läbi ametnike töö ja läbi kodanike/ühiskonda) (SA Keskkonnaõiguse Keskus, n.d.).

KÕK on välja kasvanud Eestimaa Looduse Fondist (ELF). Ettevõtte idee algatasid juristid Kärt Vaarmari, Liis Keerberg ja Silver Nittim, kes tol ajal töötasid ELFis. Vajadus juriidiliste ekspertide teadmiste järele muutis töökoormuse nii suureks, et see ei sobinud ELF-i profiiliga enam täielikult kokku. Seepärast löid nimetatud juristid eraldi sihtasutuse, mis praeguseks hetkeks tegutseb eraldi juriidilise kehana. ELF on siiani KÕKi hea partner. KÕKi rajamise etapis teist sarnast keskkonnaõigusele spetsialiseerunud ettevõtet, kellele tugineda ja kellest eeskujuna võtta ei olnud ning KÕK oli unikaalne ja ainulaadne.

Ettevõtte alustas kolme juristiga. 2020. aasta kevade seisukohaga töötas KÕKis 6 inimest (nendest 4 täiskohaga) ning kõik said oma töö eest palka. Vabatahtlikke tööd ettevõttes ei kasutata, kuid igal aastal võtab ettevõtte 1–2 praktikanti tasustamata praktikale. Ettevõtte eesmärk ei ole teenida kasumit. Kogu keskkonnasõbralikust ettevõtlusest saadud kasum (ettevõtte maksab makse) ja vahendid lähevad ettevõtte eesmärgi täitmiseks (nt huvikaitseliste tegevuste elluviimine) ja ettevõtte arendamiseks.

KÕKi rajamise kõige raskemaks aspektiks võiks pidada finantsvahendite leidmist. Sama ajal mõeldi palju jätkusuutlikkuse tagamise üle. Raskeks peeti õige klientuuri leidmist ja usalduse loomist klientides. Nende jaoks oli väga tähtis luua identiteet. Ettevõtte rajamist aitas ELF, kellega tehakse koostööd siiani. ELF-i tugi on olnud läbi aastate väga suur. KÕK on aastate jooksul saanud toetusi Keskkonnainvesteeringute Keskuselt, Kodanikühiskonna Sihtkapitalilt, Vabariiklike Fondide ja Central European Initiative'ilt (SA Keskkonnaõiguse Keskus, n.d.). KÕK saab toetust Eesti Keskkonnavahenduste Kojalt (EKO) poolt, mis ei ole märkimisväärne, aga sellega kaetakse võrgustiku tegevuses osalemise kulud. KÕKi juhatuse liikme Kadi-Kaisa Kaljuveeri sõnul aitas ELF-i (mitte finantsiline) toetus kõige rohkem ettevõtte rajamisel. KÕKis ollakse kindlad, et ELF-i saab alati nõu küsida. Suure panuse ettevõtte rajamisel andsid KÕKi nõukogu pikaajalised liikmed Airi Andresson (Riigikontrolli tulemusauditi osakonna auditijuht), Kadri Tillemann (OÜ Vesterra juhatuse liige ja konsultant), Silvia Lotman (ELF-i juhatuse liige) ja endine nõukogu liige Hannes Veinla (akadeemiline ekspert keskkonna õiguse alal).

Praegusel hetkel, lisaks ELFile ja EKOLE, on ettevõtte kõige olulisemaks koostööpartneriks Keskkonnaministeerium. KÕK on 7 organisatsioonide liige: SEV, Euroopa ühendus Justice & Environment (J&E), Environmental Law Alliance Worldwide (ELAW), Vabaühenduste Liit, Valitsemise Valvurid, Eesti Keskkonnaühenduste Koda (EKO) ja MTÜ Korruptsioonivaba Eesti liige (SA Keskkonnaõiguse Keskus, n.d.). KÕK sai Kaugtöö Tegija märgise 2018. aastal (SA Keskkonnaõiguse Keskus, n.d.).

OÜ Solve et Coagula (asutatud 2013. a; Pärnu, Pärnumaa) on ettevõtte, mis müüb puidust käsitöötooteid. Nad valmistavad ja renoveerivad oma tooteid valdavalt suurtootjate jääkidest ja ebastandardsest materjalist. Nende töötajad on osalise või puuduva töövõimega inimesed, kes töötavad tegevusjuhendajate juhendamisel. Ettevõtte rajaja on psühholoog Indrek Linnuste. Ettevõtte idee kujunes välja sellest, et Linnuste on töötanud 15 aastat SA Pärnu Haigla psühhiaatrikliinikus ja psühhosotsiaalses rehabilitatsiooniüksuses. Töötades psühhiaatrikliinikus ta nägi, et „paljude psüühiliste erivajadustega inimeste suur soov oli tööle saada“ aga puudusid ühiskonnas nendele inimestele sobivad kaitstud töökohad ja osakoormusega töö. Seetõttu otsustas Indrek Linnuste lahendada nimetatud probleemi rajades sotsiaalse ettevõtte OÜ Solve et Coagula. Ettevõtte on keskkonnasõbralik selle loomisest, kuid see oli tingitud finantsilisest seisust. Et kulud materjalile oleksid võimalikult madalad, otsustati kasutada suurtootjate materjalide jääke ja restaureerimist vajavaid tooteid. OÜ Solve et Coagula eeskujuks olid sarnased ettevõtted Saksamaal ja Skandinaavias, kus ettevõtte rajaja käis nendega tutvumas ning nüüd, nagu Linnuste intervjuus märkis, on nad ise teistele eeskujuks.

Indrek Linnuste on ettevõtte ainuke juhatuse liige ning ta alustas oma ettevõttega ise. Intervjuu läbiviimise ajal töötas OÜ Solve et Coagulas 4 tegevusjuhendajat ja 1 projektijuht Ringmajanduse programmiga ning umbkaudu 40–45 puuduva või osalise töövõimega inimest (töötajate arv on muutuv) töölepingutega erinevatel töödel.

Kogu ettevõtlusega teenitud tulu kasutatakse ettevõtte arendamiseks (kasumit ettevõtte ei teeni ja dividende välja ei maksta). Indrek Linnuste märkis intervjuus, et tema ettevõtte OÜ Solve et Coagula maksab makse nagu tavaline äriettevõtte. Alustades ei teadnud Linnuste, kas olla mittetulundusühing (MTÜ) või osaühing (OÜ) ja ta registreeris oma ettevõtte osaühinguna. Praegu mõjutab see otsus ettevõtet negatiivselt, sest seetõttu nad ei saa toetusi ega abijõudu ei kohalikult omavalitsuselt ega paljudest projektidest.

Linnuste sõnas, et ettevõtte registreerimine osaühinguna on tema jaoks „valukoht“ siiani. See on esimene raskus, millega ta puutus kokku ettevõtte rajamisel. Kõige raskem probleem, nii rajamise etapis kui ka täna, on rahastamine. Siiani on nad oma tegevuseks

ruume rentinud ning jätkavad otsinguid päris oma ruumide leidmiseks. Neil puudub võimalus vajalike tööriistade ostmiseks uutena ning tihti ostetakse kasutatud tööriistu. Kasutatud tööriistad amortiseeruvad kiiremini ja nad võtsid laenu uute tööriistade soetamiseks. Probleem on ka selles, et projektid ei toeta selle ettevõtte jaoks kõige olulisemat – tööriistade soetamist.

Lisaks eelnevale, on ettevõttes puudu pädevaid töötajaid. „Juhendajad, kes oskavad juhendada psüühikahäiretega inimesi ehk tegevusjuhendajad, sageli ei tea midagi käsitööst, puutööst, loovtöödest ning vastupidi, inimesed, kes on head kunstnikud või puutöölised ei oska, ei taha või kardavad juhendada või häbenevad töötada erivajadustega inimestega jne“ – Indrek Linnuste. Kõige rohkem tunnevad nad puudust toetusmeetmetest just sotsiaalse ettevõtluse arendamisel.

OÜ Solve et Coagula rajamisel saadi Ettevõtluse Arendamise Sihtasutuse (EAS) starditoetust ja Olympic Casino ettevõtluse stipendiumit. Intervjuus Linnuste märkis, et oma ettevõtte rajamisel aitasid SEVi esimene juht Jaan Aps ning Kristo Tõnissoo, kes toona tudengina aitas koostada äriplaani ning on hetkel ettevõttes projektijuht. Solve et Coagula juhatuse liige märkis, et kõige olulisem tema ettevõtte jaoks oli EASi starditoetus rajamise etapis, sest selle eest said nad natuke korralikke tööriistu soetada. Praegu on ettevõtte SEVi liige.

MTÜ Ökokratt (asutatud 2003. a; Järsi küla, Lääne-Virumaa) on ettevõtte, mis pakub erinevaid üritusi ja programme keskkonnateadlikkuse tõstmiseks Eestis. Ettevõtte idee kujunes sellest, et inimesed rikuvad keskkonnanahoiu norme, kahjustavad ja reostavad loodust. Ettevõtte keskkonnasõbralik sotsiaalne eesmärk on loodushariduse taseme tõstmine Eesti elanike seas ja selle kaudu looduse kaitsmine.

MTÜ Ökokratt viib inimesed loodusesse ja näitab selle seoseid inimtegevusega. Ettevõtte tegevused on suunatud noortele, täiskasvanutele, puuetega inimestele, aga peamiseks sihtgrupiks on lasteaia- ja koolilapsed. Priit Adleri sõnul jääb lastele mänguvormis esitatu („inimeste jääb meelde emotsioon“ – Priit Adler) paremini meelde ning kui õigesti neile seletada, hakkavad lapsed norme täitma. See on eriti tähtis, kuna lapsed on uus põlvkond, kellest sõltub kõigi tulevik. Adler mainis ka tendentsi, et lapsed, pärast osalemist MTÜ Ökokratti üritustel, hakkavad vanematele selgitama, kuidas on vaja panustada looduse kaitsmisesse. Intervjuus oli välja toodud ka ettevõtte tunnuslause „VALGUSTA END!“, mis Adleri arvates, seletab hästi MTÜ Ökokratti ideed. „VALGUSTA END!“ tähendab seda, et „inimesed peavad rohkem teadma meie looduse säästmise võimalustest ning teadvustama hetkeolukorda“ (Ökokratt, n.d.).

MTÜ Ökokratt ettevõtte on oma olemuselt unikaalne, sest 17 aastat tagasi keskkonnakaitse ei olnud populaarne teema ning siis ei olnud sarnaseid ettevõtteid, kes oleksid võinud olla eeskujuks. Ettevõtte rajaja peab seda pigem eeliseks, kuna nad tahavad olla erilised. 2020. aasta kevade seisuga oli ettevõttes 1 palgaline töötaja ja 20 vabatahtlikku (maksimaalne vabatahtlike arv ettevõttes oli 37 inimest). Kogu keskkonnasõbralikust ettevõtlusest saadud tulu läheb ettevõtte sotsiaalse eesmärgi saavutamiseks. Kasumit kasutatakse koolituste ja massiürituste korraldamiseks ning ettevõtte arendamiseks.

Ettevõtte rajaja Priit Adler sõnas, et ettevõtte rajamise etapis üks raskematest asjadest oli õige idee välja valimine: mitte teisi kopeerida, olla atraktiivne, vajalik ja arusaadav üldsusele. Ettevõtet tuli üles ehitada nii, et oleks ka klientuur. Nad tundsid ka finantsilisi raskusi. Järgmine suur mure oli püsitööjõu puudumine. Vabatahtlikke ei olnud ning kuna peamine töö on lastega, peavad juhendajad/töötajad omama vastavat haridust ja teadmisi.

Ettevõtte rajamisel aitasid 5–6 edukalt korraldatud massiüritust, mis tõid ettevõttele esimese tulu, mida kasutati ettevõtte arendamiseks. Vaatamata sellele, et ettevõtte rajamise etapis olid finantsilised raskused, kavatsesid nad teha kõike oma jõududega. Mõned ettevõtted pakkusid investeerimist, aga sellest loobuti, sest tagastatavad summad oleksid olnud väga suured. Mõned ettevõtted pakkusid oma teenuseid tasuta ja neid võimalusi ettevõtte kasutas. Algusaastatel oli kõige suurem abi Keskkonnainvesteeringute Keskuselt (KIK), kes rahastab Eesti keskkonnavaldkonna projekte, saadud toetus.

Praegu on ettevõtte iseseisev ning ei saa mingit finantsilist toetust. Täna on MTÜ Ökokratt SEVi ja MTÜ PAIK liige (Ökokratt, n.d.).

MTÜ Veriora Tsunft (asutatud 2012. a; Verioramõisa küla, Põlvamaa) on ettevõtte, mis pakub rehabilitatsiooniteenust töötutele ja vähenenud töövõimega inimestele läbi käsitöö. Tsunfti eesmärk on erinevat liiki käsitöö koos harrastamine, omandades ja jagades õpitubades erinevaid käsitööoskusi. Omavalmistatud käsitöötooteid müüakse ettevõtte e-leheküljel. Ettevõtte keskkonnasõbralik eesmärk on taaskasutuse väärtustamine ja propageerimine. Organisatsiooni tegevuste ja toodete seas on erinevaid taaskasutuse näiteid, et vähendada (üle)tarbimist või olla keskkonnasõbralik. Nad on „korrastanud ja restaureerinud vana mööblit, andes sellele uue elu, taaskasutanud tekstiile (vanadest riietest uute riiete, tekstiilide ja materjalide loomine), kaltsuvaibad“. Samal ajal nad valmistavad Räpina Paberivabrikust taaskasutuskartongist pakendeid.

MTÜ Veriora Tsunft loodi eestvedaja Signe Strohmi maale elama asumisega ja tõuke selleks andis kohalik produktiivne käsitöölaine, kellel ei olnud oma tooteid kusagil realiseerida. „Sealt tekkis mõte koondada kohalikud käsitöötegijad ja -huvilised, et koos teha

ning koos oma tooteid turundama ja turustama hakata“. Piirkonna (Põlvamaa) sotsiaalsed probleemid ilmsid liikmeskonna moodustumisel. „Enamik liikmeid olid töötud, üksikvanemad, olid terviseprobleemidega, teatud pahedega, kehvast majanduslikust olukorrast ning ettevõtte rajamise ajal esinesid ka transpordiprobleemid“.

Sarnaseid ettevõtteid MTÜ Veriora Tsunfti rajamise ajal ei olnud, nii puudus ka eeskujud. Küll märgib Signe Strohm, et piirkonna sotsiaalsete probleemide lahendamise mõtte juures mängis rolli tema viimane töökoht Tartus – Eesti Töötukassa. „Olles käinud töötukassa kaudu MOBI (mobiilne nõustamine ääremaadel) üritustel, sai see justkui väljakutseks, kuidas jääda ellu ääremaal“. Strohm mainis, et Eesti Töötukassa Põlvamaa osakonna juhataja sõnul oli nende ettevõtte tol ajal ainuke selline organisatsioon piirkonnas.

Alguses oli 2 asutajaliiget. Ettevõtte liikmeskond kasvas esimesel aastal. Ettevõttes on vabatahtlikke, kes ei ole ettevõtte liikmed ega töötajaid. Ettevõtte juhatus on kolmeliikmeline. „Kõik organisatsiooni liikmed on panustanud ettevõtte töösse selle eest palka saamata (alguses oma vahendite ja materjalidega, hiljem oma ajaga)“. 2020. aasta kevade seisuga Maksu- ja Tolliamet (MTA) tööregistris oli ettevõttes 8 töötajat. Kõik saadud tulu läheb eesmärgi saavutamiseks, organisatsiooni toimimiseks ja kasvamiseks (nt investeerimine oma ruumidesse).

Ettevõtte suurim probleem algusajal oli ruumid (isegi projektitegevuste läbiviimiseks). Tänapäevaks on see probleem lahendatud. MTÜ Veriora Tsunft arengule on palju kaasa aidanud mitmed projektid. Signe Strohm selgitas, et suureks abiks olid projektitoetused Leader meetmest PRIA kaudu, Kodanikuühiskonna Sihtkapital (KÜSK) ja SEV arenguprogramm. 2019. aastal aitas neid Eesti Külaliikumine Kodukant EV100. Praegusel hetkel ei saa ettevõtte mingit abi. Ettevõtte eestvedaja märkis, et praegu nad suudavad ennast ise hästi majandada. Kõige suuremaks abiks ettevõtte rajamiseetapis olid Põlvamaa Arenduskeskusest Kaisa Tammoja (MTÜde koordinaator), SEV (oma arenguprogrammiga) ja Eesti Töötukassa. Signe Strohm tõi inimestest esile, restaureerimiskoolitajat Kalle Kaset, motivatsiooni- ja meeskonnakoolitajat Margo Mitti ja organisatsiooni vabatahtlikku Maie Haavakatsi (Põlvamaa Kutsehaigete Ühing).

Praegu kuulub MTÜ Veriora Tsunft SEVi liikmeskonda. Nende koostööpartneriteks on TEGOPAK OÜ, Eesti Töötukassa, RAPPIN Räpina Paberivabrik (Veriora Tsunfti koduleht, 2017). Ettevõtte kodulehe uuendamist rahastas Siseministerium ja KÜSK (arenguhüppe projekti raames) (MTÜ Veriora Tsunft, 2017).

Sõbralt Sõbrale (EEKBL – Valduste OÜ) (asutatud 1997. a; üle Eesti) on sotsiaalne ettevõtte, mis müües taaskasutuskaupu – riideid, mööblit, kodukaupu, raamatuid ja mänguasju

– toetab abi vajavaid peresid ja lapsi ning annab kasutatud asjadele uue elu. Ettevõtte identifitseerib ennast kui sotsiaalne ettevõtte, kes kasutab uuskasutust ettevõtte töövahendina.

Kauplusteketi Sõbralt Sõbrale omanik on MTÜ Eesti Evangeeliumi Kristlaste ja Baptistide Koguduste Liit. Ettevõtte peamine eesmärk on kehvades tingimustes peredele ja lastele materiaalse ja vaimse abi pakkumine ning selliste inimeste arvu vähendamine Eestis. Esimesed kaks kauplust asutati 25 aastat tagasi Kõrgema Ususeminari keldris ja Baptistide Koguduste Liidule kuuluvas kunagises ühiselamus, et toetada oma tegevusega abivajavaid peresid. Täna kuulub Sõbralt Sõbrale 19 uuskasutuskauplust, millest 17 asuvad Eestis ja 2 Leedus (Sõbralt Sõbrale, n.d.). Ettevõtte eeskujuks oli eelkõige Rootsi, sest seal on sarnane sotsiaallettevõtluse mudel oluliselt kauem eksisteerinud. Intervjuus tõi Kaspar Nummert esile ühe ettevõtte nimega Erikshjälpen (Rootsi sotsiaalne ettevõtte), kes oli eeskujuks Sõbralt Sõbrale rajamisel ja on seda ka täna.

2020. aasta kevade seisuga töötas ettevõttes kokku 140 inimest, kellele makstakse palka. Ettevõttes on võimalus ka vabatahtlikuna töötada (Sõbralt Sõbrale, n.d.). Konkreetseid arve ettevõtte palgaliste ja vabatahtlike kohta Kaspar Nummert ei avaldanud. Ettevõtte suunab saadud tulu edasi eelkõige sotsiaalprojektidesse. Ettevõtte kõige suuremad projektid on – „Uks unistuste suunas”, „365 sünnipäeva“, „Laagrid ja malevad“ (Sõbralt Sõbrale, n.d.). Tulu ja ressursse kasutatakse ka tegevuse edasiarendamiseks ning ettevõtte kasvatamiseks vajalikes suundades.

Rajamisetapis oli kõige raskem leida oma positsioon turul ja töötavat tegutsemismudelit. „Samuti tuli algusaegadel toime tulla väikse meeskonnaga ning siiski kõik ära teha“. Mida edukamaks nende tegevus muutus, seda rohkem on olnud võimalik töökoormust jaotada ning meeskonda suurendada. Üldiselt on Sõbralt Sõbrale algusest peale ise hakkama saanud ning mitte ükski organisatsioon ei ole neid aidanud ega toetanud.

Ettevõtte alustas ajal, kui sotsiaalsed ettevõtted ei olnud väga populaarsed, rääkimata keskkonnasõbralikest ettevõtetest. Samal ajal puudusid organisatsioonid, kes võiksid ettevõtet toetada (nt SEV rajati alles 2012. aastal). Kaspar Nummert arvates aitas õigesti valitud valdkond ettevõttele tuua klientuuri (inimesed soovisid osta soodsat kaupa) ning vajaduse liikuda keskkonnasäästlikuma tarbijakäitumise suunas. Tänapäeval on keskkonnasäästlik tarbijakäitumine kogumas populaarsust ning aidanud kaasa ka ettevõtte arengule. Kõige rohkem aitas ettevõtte rajamise etapis Meelis Kibuspuu, kes on ettevõtet algusest peale juhtinud. Sõbralt Sõbrale on alati koostööd teinud mõttekaaslastega ning sarnaste ettevõtetega (nt Rootsi kauplusekettiga Erikshjälpen). Kui 2004. aastal Eestis rajati teine sarnane ettevõtte MTÜ Uuskasutuskeskus, hakkasid nad partneriteks.

Praegusel hetkel ettevõtte mingit toetust või püsivat abi ei saa, teevad kõik ise. Sõbralt Sõbrale on SEVi liige ning teeb koostööd Eesti Töötukassaga (Sõbralt Sõbrale, n.d.). Mida aeg edasi, seda populaarsemaks sotsiaalne ettevõtlus muutub ning tekib ka tugiorganisatsioone juurde.

Autori hinnangul aitavad intervjuud keskkonnasõbralike sotsiaalsete ettevõtete esindajatega paremini mõista, milline on Eesti ettevõtluse ökosüsteemi mõju keskkonnasõbralikele sotsiaalsetele ettevõtetele.

2.3. Eesti ettevõtluse ökosüsteemi aspektide analüüs

Vaatamata sellele, et intervjuud viidi läbi ainult 5 ettevõttega, annavad saadud tulemused selgema ülevaate, kuidas ettevõtluse ökosüsteem mõjutab Eesti keskkonnasõbralikke sotsiaalseid ettevõtteid.

Töö autor märgis pärast läbiviidud intervjuusid, et teoreetilises osas (vt ptk 1.1) käsitletud ettevõtluse ökosüsteemi 11 aspektidest 5 avaldasid märkimisväärset mõju keskkonnasõbralikele sotsiaalsetele ettevõtetele.

Iga ettevõtte, mis osales intervjuus on vähemalt ühe organisatsiooni liige. Seega võib võrgustikku, kui ettevõtluse ökosüsteemi aspekti, pidada väga tähtsaks. Võrgustik pakkus uurimuses osalenud ettevõtetele toetust, mis aitas kaasa kahe ettevõtte rajamisel ning kolme ettevõtte edasiarendamisel. Selles osas kõige edukamaks võib pidada SA Keskkonnaõiguse Keskust, mis on seitsme organisatsiooni liige. Kõik ettevõtted on Sotsiaalsete Ettevõtete Võrgustiku osa.

Rahastus on iga alustava ja tegutseva ettevõtte jaoks oluline aspekt. Autori arvates peaks rahandust kui ettevõtluse ökosüsteemi aspekti pidama kõige tähtsamaks. Intervjuudes märkisid 3 ettevõtet, et rajamise etapis puutusid nad kokku finantsprobleemidega. Viiest ettevõttest 3 on saanud rahalisi toetusi ettevõttega alustades ning kaks neist saavad toetusi ka täna.

Ettevõtluse talenti mõõdetakse inimkapitali kaudu, mida võiks mõõta tööjõu hariduse kaudu (vt tabel 3). Ettevõtluse talent on kõrgel tasemel siis, kui suuremal osal ettevõtte töötajatest on võimalikult kõrge haridustase. Paremad tulemused siinkohal on KÕKil, sest kõik sihtasutuse töötajad omavad kõrghariduse teist astet (magistrikraadi). Nende järel on OÜ Solve et Coagula, kelle juht Indrek Linnuste omab magistrikraadi psühholoogias ja teab, kuidas töötada inimestega, kellele ta annab tööd. Samas, OÜ Solve et Coagula juht mainis intervjuus, et ettevõtte rajamise etapis oli probleemiks pädeva tööjõu puudumine. Seda tendentsi märkis ka MTÜ Ökokratt rajaja. See oli tingitud sellest, et potentsiaalsetel töötajatel puudus nõutav haridustase.

Nõudlus on väga tähtis ettevõtluse ökosüsteemi aspekt, sest kui sellega mitte arvestada võiks hiljem avastada, et sellise ettevõtte toodetele ja/või teenustele ei ole piirkonnas nõudlust. SA Keskkonnaõiguse Keskus nõudlust saab näha sellest, kui palju neil on kliente (184) ning kui palju inimesi nad on koolitanud (ligi 1000) (SA Keskkonnaõiguse Keskus, n.d.). Teine ühiskonna poolt väärtustatud ettevõtte on MTÜ Ökokratt. Ettevõtte paneb suurt rõhku puuetega inimeste võimalusele osaleda ühiskonna tegevuses. Selline ettevõtte hoiak on väga väärtustatud mitmete organisatsioonide poolt, kes tegelevad puuetega inimeste rehabilitatsiooniga. Esiteks, MTÜ Ökokratt oli esimene Eestis, kes 2014. aastal rajas metsaparki ratastooliraja (Ökokratt, n.d.). Sõbralt Sõbrale on väärtustatud oma klientide poolt ja nõudlus on nii suur, et nendel on juba 17 poodi 13 Eesti linnas (Sõbralt Sõbrale, n.d.). Autor arvab, et antud töö raames võiks nõudlust võiks mõõta mitte ainult klientide poolt vaid ka töötajate poolt, sest tegemist on sotsiaalsete ettevõtetega. Uuritud ettevõtted aitavad lahendada sotsiaalseid probleeme oma piirkondades pakkudes inimestele tööd. Nii OÜ Solve et Coagula, MTÜ Veriora Tsunft ja Sõbralt Sõbrale annavad oma piirkonnas võimaluse töötada inimestele, kes seda väga vajavad.

Autor nõustub teoreetilises osas käsitletud väitega, et „kultuur kajastab ettevõtluse väärtustamist ühiskonnas“. Autori valitud ettevõtetest on Sõbralt Sõbrale ettevõtte, keda ühiskond kõige rohkem väärtustab. Seda võib järeldada sellest, et Sõbralt Sõbrale omab juba 17 poodi üle kogu Eesti ja kahte poodi Leedus. Nende arvukad kliendid mõjutasid ettevõtte populaarsust ja aitasid kaasa nende arenemisele ja laienemisele. Oluline on välja tuua, et keskkonnasõbralikkus on Eestis väga populaarne ja keskkonnasõbralikud tooted/teenused on väärtustatud Eesti elanike seas. 2022. aasta seisuga KÕKil on juba 184 klienti ning läbiaastate on nad koolitanud 989 spetsialisti (SA Keskkonnaõiguse Keskus, n.d.). Sellest järeldab autor järeldada, et inimesed tahavad olla rohkem keskkonnasõbralikud ja toetavad keskkonnasõbralike ettevõtteid. Vaatamata sellele, et kultuuri nimetatakse mitteametlikuks aspektiks, oli see siiski ettevõtete jaoks olulise tähtsusega.

Füüsiline infrastruktuur on tähtis ettevõtluse ökosüsteemi aspekt, kuid pärast intervjuude analüüsimist selgus, et selle mõju Eesti ettevõtlusele ei ole väga suur. See on tingitud sellest, et Eesti ei ole suur riik, vahemaad asulate vahel ei ole väga suured ning nende läbimiseks ei kulu väga palju aega (vt tabel 3). Füüsilisel infrastruktuuril, kui ettevõtluse aspektil oli positiivne mõju Sõbralt Sõbrale, MTÜ Veriora Tsunftile ja SA Keskkonnaõiguse Keskusele. Sõbralt Sõbrale omab Eestis 17 kauplust, mis asuvad 13 suuremas linnas. MTÜ Veriora Tsunft teeb edukat koostööd oma piirkonnas (Põlvamaa) tegutseva ettevõttega – RAPPIN Räpina Paberivabrik. SA Keskkonnaõiguse Keskus asub pealinnas (piirkond, kus on

palju atraktiivseid sihtkohti ettevõtte tegutsemiseks), mis annab palju eeliseid, sest pealinnad on tavaliselt paremini arenenud riigi teistest linnadest.

Vaheteenused, kui ettevõtluse ökosüsteemi aspekt avaldas uuritud ettevõtetele vaid osalist mõju. Ükski ettevõtte ei ole kasutanud vaheteenust, kuid juurdepääsetavus teenusele mängis rolli. Nii klientide juurdepääs Sõbralt Sõbrale on kõige lihtsam, sest ettevõttel on poodi 13 Eesti linnas. MTÜ Ökokratti poolt pakutavad teenused on lihtsasti kättesaadavad puuetega inimestele.

Ametlikud institutsioonid, juhtimine, tootlik ettevõtlus ja teadmine kui ettevõtluse ökosüsteemi aspektid antud uuringu kontekstis ei avaldanud mõju uuritud ettevõtetele.

Autori arvates on ettevõtte asutamisaeg oluline aspekt ettevõtte rajamisel, kuid Stam ja Ven (2021) ei ole seda välja toonud. Sõbralt Sõbrale (asutatud 1997. a) on vanim uuritud ettevõtetest. Sel ajal ei olnud ühtegi organisatsiooni, kes oleks võinud alustatavat sotsiaalset ettevõtet toetada. Mida noorem on ettevõtte, seda rohkem organisatsioone ja võrgustikke, kes oleksid oma tegevusega saanud toetada alustavat ettevõtet, eksisteeris turul. Näiteks, kõige populaarsem harukondlik ettevõtete liit, mis hetkel eksisteerib ja aktiivselt toetab sotsiaalseid ettevõtteid on Sotsiaalsete Ettevõtete Võrgustik, mis asutati alles 2012. aasta esimeses pooles. See tähendab, et ainult kolm uuringus osalenud ettevõtet oleksid saanud oma rajamisetapis taotleda toetust SEVilt.

Teoreetilises osas (vt ptk 1.2) käsitleti 7 Eesti ettevõtluse ökosüsteemi osalejat, millest ainult kahega keskkonnasõbralikud sotsiaalsed ettevõtted teevad koostööd. Nendeks olid riiklikud organisatsioonid ja harukondlikud ettevõtjate liidud.

Töötades õigusvaldkonnas ja omades varasemat kogemust sarnaste ettevõtete töötlamisel, ei vajanud Keskkonnaõiguse Keskus oma ettevõtte alustamisel ärinõustamist. Samas, pöörates tähelepanu, milliste küsimustega puututi kokku OÜ Solve et Coagula rajamisel, võib järeldada, et nende jaoks oleks ärinõustamine algusetapis olnud suureks toeks. Mõned probleemid ettevõttes, mis esinevad ka täna, on seotud kunagise (vale)otsusega omandivormi kohta. Teiste ettevõtete esindajad ei ole maininud, et neil oli vajadus juriidilises nõustamises või koolituste järgi.

Ükski valimis kajastatud ettevõtte ei ole oma tegevusega alustades teinud koostööd eelinkubaatoritega, inkubaatoritega, kiirenditega ja äriklubidega. Antud koostöö puudumisel on erinevaid põhjusi. Esimene on see, et paljud uuritud ettevõtted olid loodud varem, kui eelinkubaatorid, inkubaatorid ja kiirendid. Nii näiteks Sõbralt Sõbrale oli loodud 1997. aastal. MTÜ Ökokratti loomisetapis neid samuti ei olnud, sest ettevõtte loodi 2003. aasta jaanuaris, aga esimene kiirendi Tehnopol loodi saama aasta septembris. Samal põhjusel ükski uuritud

ettevõtetest ei saanud kasutada inkubaatoreid SEIKU ja NULA, mis rajati vastavalt 2013. ja 2016. aastatel. Teise põhjusena võib välja tuua nimetatud organisatsioonide ja uuritud ettevõtete valdkondade erinevust. Kiirendite Tehnopol ja BuildIT tegevusvaldkonnad ei sobi kokku uuritud keskkonnasõbralike sotsiaalsete ettevõtete valdkondadega, sest nende kiirendite peamiseks valdkonnaks on rohemajandus ja IT ning tehnoloogia. Kolmandaks võib olla ettevõtete teadlikkuse puudumine sellistest võimalustest. Uuritud ettevõtete rajamisel ei olnud sellised organisatsioonid väga levinud ja populaarsed ning nende kättesaadavus oli väga piiratud. See, et ettevõtted ei ole neid võimalusi kasutanud ei tähenda seda, et ei olnud sellist vajadust. Koostöö selliste ettevõtluse ökosüsteemide osalejatega annaks alustavatele ettevõtetele märkimisväärset toetust loomise etapis ning võimalusi edasiarendamiseks. Olukorra lahendamiseks võiks muuta informatsiooni suunitlust ning läbi selle tõsta ettevõtete teadlikust võimalikust koostööst eelinkubaatoritega, inkubaatoritega ning kiirenditega.

Kolm ettevõtet mainisid, et praegu teevad nad koostööd riikliku organisatsiooniga. Kahel juhul on tegemist Eesti Töötukassaga. Küll tuleks märkida, et ainult MTÜga Veriora Tsunft oli selline koostöö läbiviidud ettevõtte rajamis etapis. MTÜ Veriora Tsunft koostööpartner on ka Kodanikuühiskonna Sihtasutus (KÜSK). Eesti Töötukassa ja Sõbralt Sõbrale koostöö tekkis palju hiljem, kui ettevõtte rajamine ja selle esmane arendamine. OÜ Solve et Coagula esindaja märgib, et nende koostöö Ettevõtluse Arendamise Sihtasutusega (EAS) algas ettevõtte algetapis ja nende toetus ettevõttele oli siis suureks kasuks.

Harukondlik ettevõtjate liit on see Eesti ettevõtluse ökosüsteemi osa, kellega iga selles uuringus osalenud ettevõtte teeb koostööd. Kõik ettevõtted on SEVi liikmed. Kaks ettevõtet – OÜ Solve et Coagula ja MTÜ Veriora Tsunft – mainisid, et nende jaoks oli SEVi toetus rajamise etapis väga märgatav.

Ettevõtluse ökosüsteem eristab 5 tüpoloogiat ning Eesti ettevõtluse ökosüsteemile, vastavalt teoreetilisele käsitlusele (vt ptk 1.1), autori arvates kõige rohkem sobiks ettevõtlusressursside põhine tüpoloogia. Vastav tüpoloogia jaguneb omakorda ressursirikkaks ja ressursivaeseks ning hästi- ja kehvasti toimivaks ettevõtluse tüpoloogiak. Eesti ettevõtluse ökosüsteemis on mitmeid organisatsioone ja ettevõtteid (vt tabel 4), kellega on võimalik koostööd teha. Seega autor arvab, et praegune Eesti ettevõtluse ökosüsteem on ressursirikas. Intervjuueritid ettevõtete rajamisel oli Eesti ettevõtluse ökosüsteem pigem ressursivaene. Uuritud ettevõtted loodi perioodil kui Eesti ettevõtluse ökosüsteemis osalejaid oli palju vähem ning nad ei olnud väga levinud. Võttes arvesse keskkonnasõbralike sotsiaalsete ettevõtete esindajate intervjuude vastuseid, ei saa kindlalt väita, kas Eestis on kehvasti või hästi toimiv ettevõtluse ökosüsteem. Autor jõudis sellise järelduseni, sest ettevõtetel oma

rajamisetapis ei ole võimalik teha koostööd suurema osaga Eesti ettevõtluse ökosüsteemis osalejatega. Paljud Eesti ettevõtluse tänases ökosüsteemis osalejad tulid palju hiljem, kui uuritud ettevõtted ning ligipääs ettevõtluse ökosüsteemide komponentidele oli keerulisem.

Autori ettepanek ettevõtetetele oleks rohkem süveneda sotsiaalsete ettevõtete teemasse enne ettevõtte rajamist ja proovida leida, millised organisatsioonid võiksid toetada keskkonnasõbralikke sotsiaalseid ettevõtteid nende rajamis etapis. Autor eeldab, et selline samm võiks aidata ettevõtetel alustada koostööd eelinkubaatoritega, inkubaatoritega, kiirenditega ja äriklubidega, millega ei olnud töötanud ükski uuritud ettevõtte, kuid mis võiks aidata neil kiiremini ja edukamalt areneda algfaasis. Autori üheks ettepanekuks on, et ettevõtte rajaja/rajajad hakkaksid otsima töötajaid, kes sobiksid nende ettevõtetetele enne selle rajamist, kuigi alustavad ettevõtted on alguses väga piiratud eelarvega. Seega võiks soovitada koostööd inimestega ja organisatsioonidega kellel on sarnased põhimõtted ja eesmärgid ning kes jagavad ettevõtte missiooni. Lisaks on võimalik teha koostööd ülikoolidega. Nii võiksid tudengid ettevõtteid aidata ja samal ajal saada töökogemuse. See on samm, mis aitaks vältida probleemi, millega puutusid kokku keskkonnasõbralikud sotsiaalsed ettevõtted OÜ Solve et Coagula ja MTÜ Ökokratt, millel olid suured raskused nõutud tööjõu leidmisel oma ettevõtte tegutsemiseks. Autor järeldeb, et ettevõtte oma rajamisetapis peab võimalusel kasutama ärinõuandjate poolt pakutud nõustamist, isegi siis, kui selleks ei nähta tungivat vajadust, sest see aitab vältida valede otsuste tegemist rajamisetapis ja kindlasti aitab tulevikus.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et suurem osa ettevõtluse ökosüsteemi aspektidest omab märgatavat mõju keskkonnasõbralikele sotsiaalsetele ettevõtetetele. Analüüsides Eesti keskkonnasõbralike sotsiaalsete ettevõtete seost Eesti ettevõtluse ökosüsteemis osalejatega autor järeldeb, et Eesti ettevõtted ei ole kasutanud suuremat osa ökosüsteemi osalejaid koostööks, mis võiks aidata ettevõtteid arendada. Autori arvates on antud olukorra põhjus selles, et uuritud ettevõtte rajamisel ei olnud Eesti ettevõtluse ökosüsteemis palju osalejaid, kes oleksid võinud toetada ettevõtte rajamist. Samas keskkonnasõbralikud sotsiaalsed ettevõtted ei ole praeguseks hetkeks väga levinud. Võib oletada, et keskkonnasõbralike sotsiaalsete ettevõtete populaarsuse kasvuga võib olukord muutuda paremuse suunas.

Kokkuvõte

Viimasel ajal on palju tähelepanu pööratud keskkonnakaitsele/keskkonna säilitamisele. Üha rohkem inimesi on hakanud tähelepanu pöörama sellele, milline olukord valitseb meie looduses ning proovivad panustada selle kaitsmisesse ja hoidmisesse. Seega üha rohkem ettevõtteid positioneerivad ennast keskkonnasõbralikena. Vaatamata sellele, et keskkonnasõbralike ettevõtete populaarsus ühiskonnas on palju kasvanud ja muutunud seeläbi

mõjukamaks, on meie seas endiselt vähe ettevõtteid, mis ühendavad sotsiaalse ja keskkonnasõbraliku eesmärgi.

Antud töö eesmärk on uurida, millised Eesti ettevõtluse ökosüsteemi tegurid mõjutavad keskkonnasõbralikke sotsiaalseid ettevõtteid rajamisetapis.

Ettevõtluse ökosüsteemi käsitlus on enam kui 50 aastat vana, kuid selle kontseptsiooni kasutamine on märgatavalt kasvanud alles viimasel 10 aastal. Ettevõtluse ökosüsteemi kaks põhiülesannet on väärtuse loomine ökosüsteemile ja selle väärtuse jagamine kõikide ökosüsteemis osalejate vahel. Ettevõtluse ökosüsteemi üks idee on ettevõtete omavahelise konkureerimise lõpetamine. Ettevõtluse ökosüsteemil on 8 tunnust: kohaspetsiifilisus, informatsioonirikkus, rahastamisvõimaluste olemasolu, seotus ettevõtluse ringvooluga, seotus suurte organisatsioonidega, seotus ülikoolidega, tugisüsteemi olemasolu ja soodsa ärikultuuri olemasolu. Ettevõtluse ökosüsteem eristab viit tüpoloogiat: ettevõtlusressursside põhine tüpoloogia, globaalse hierarhia põhinev tüpoloogia, ettevõtluse ökosüsteemi arengutaseme põhine baastüpoloogia, ettevõtluse ökosüsteemi arengu ja muutuse põhine tüpoloogia ning majandussektorite arvu põhine tüpoloogia.

Ettevõtluse ökosüsteemi kvaliteedi hindamiseks saab kasutada ettevõtluse ökosüsteemi indeksit. Eesti ettevõtluse ökosüsteemi indeks on 8,9 ja 12,4 vahele, mis on üks kõrgematest tulemustest Euroopa Liidus. Euroopa Liidus on ainult 3 riiki, mille ettevõtluse ökosüsteemi indeks on kõrgem kui 12,4 (Belgia, Madalmaad, Taani). See indeks võtab arvesse 11 ettevõtluse ökosüsteemi aspekti: ametlikud institutsioonid, kultuur (mitteametlik institutsioon), võrgustik, füüsiline infrastruktuur, rahandus, juhtimine, talent, teadmine, vaheteenused, nõudlus, tootlik ettevõtlus.

Eesti ettevõtluse ökosüsteeme juhivad ettevõtjad (nn alt-üles lähenemine), mis annab lihtsama ligipääsu ettevõtlusressurssidele. Eestit vaadeldakse ühe tervikliku ettevõtluse ökosüsteemina ja selle põhjuseks on Eesti geograafiline asukoht. Eesti on väikese avatud majandusega riik ning teda vaadeldakse ühe tervikliku ettevõtluse ökosüsteemina. Ülemaailmne ettevõtluse ja arengu instituudi (GEDI) 2014. aastal läbiviidud uuringu järgi Eesti ettevõtluse ökosüsteem on 21. kohal (120 riigi seas) ja Euroopas keskmisel tasemel. Eesti ettevõtluse ökosüsteemis on 7 osalejat: ärinõuandjad, eelinkubaatorid, inkubaatorid, kiirendid, riiklikud organisatsioonid, harukondlikud ettevõtjate liidud ja äriklubid.

Ühist mõistet, mis defineeriks keskkonnasõbraliku sotsiaalset ettevõtet Eestis ei ole. Sellepärast loetud teaduskirjanduse põhjal defineerib töö autor keskkonnasõbraliku sotsiaalse ettevõtet kui sotsiaalse ettevõtet, mille peamine eesmärk on keskkondliku ja ühiskondliku

olukorra parendamine ning selle saavutamiseks ettevõtte kasutab oma teenuste või toodete, mis ei kahjusta loodust, müümisest saadud tulu.

Seos sellega, et keskkonnasõbralikud sotsiaalsed ettevõtted ei ole Eestis väga levinud ning antud teema ei ole väga uuritud puuduvad ka andmeid edasiuurimiseks.

Bakalaureusetöö eesmärgi saavutamiseks ja uuringu läbiviimiseks valis autor kvalitatiivse meetodi – autor otsustas läbi viia intervjuud erinevates Eesti keskkonnasõbralike sotsiaalsete ettevõtete esindajatega. Kokku intervjueriti 5 Eesti keskkonnasõbralikku sotsiaalset ettevõtet, mis leiti Sotsiaalsete Ettevõtete Võrgustiku infopanga kaudu. Uuringus osalesid Keskkonnaõiguse Keskus SA (KÕK), OÜ Solve et Coagula, MTÜ Ökokratt, MTÜ Veriora Tsunft ja Sõbralt Sõbrale (EEKBL – Valduste OÜ). Intervjuu küsimused olid koostatud autori poolt tuginedes töö teoreetilisele osale. Intervjuud olid umbes pool tunni pikad.

Ettevõtluse ökosüsteemi 11 aspektist 5 avaldasid märkimisväärset mõju keskkonnasõbralikele sotsiaalsetele ettevõtetele. Nendeks aspektideks olid võrgustik, rahastus, ettevõtluse talent, nõudlus, kultuur. Positiivne on see, et iga uuritud ettevõtte on vähemalt ühe võrgustiku organisatsiooni liige. Seega võib võrgustikku, kui ettevõtluse ökosüsteemi aspekti, pidada väga tähtsaks. SA Keskkonnaõiguse Keskus on seitsme organisatsiooni liige ning kõik ettevõtted on Sotsiaalsete Ettevõtete Võrgustiku osa. Autor arvab, et rahandus on kõige tähtis ettevõtluse ökosüsteemi aspekt. Kolm viiest ettevõttest märkisid, et rajamise etapis puutusid nad kokku finantsprobleemidega. Neli ettevõtet on saanud rahalisi toetusi ettevõttega alustades ning kaks neist saavad toetusi ka täna. Ettevõtte loomist ja arendamist aitas ka talent, mida saab mõõta ettevõtte töötajate haridustaseme kaudu. Mida rohkem töötajad omandavad kõrgharidust, seda positiivsem on mõju ettevõtte tulemuslikkusele. Nõudlus on väga tähtis ettevõtluse ökosüsteemi aspekt. Kui sellega mitte arvestada võiks hiljem avastada, et sellise ettevõtte toodetele/teenustele ei ole nõudlust piirkonnas. Kõik uuringus osalenud ettevõtted on nõutud tarbijate poolt. Autor arvab, et antud töö raames võiks nõudlust mõõta mitte ainult klientide poolt vaid ka töötajate poolt, sest tegemist on sotsiaalsete ettevõtetega, mis aitavad lahendada sotsiaalseid probleeme oma piirkondades pakkudes inimestele tööd. Kultuuri, kui ettevõtluse ökosüsteemi aspekti, mis on tuntud kui mitteametlik institutsioon ei peeta tihti tähtsaks. Paljud ettevõtted, mida autor uuris, olid tugevasti mõjutatud selle aspekti poolt. Üks põhjusi on, et keskkonnasõbralikkus kui liikumine on Eesti ühiskonnas, eriti noorte inimeste seas, väga väärtustatud.

Vaheteenused ja füüsiline infrastruktuur avaldasid oma mõju ettevõtetele osaliselt. Ükski ettevõtte ei ole vaheteenust kasutanud, kuid juurdepääsetavus ettevõtte teenustele/toodetele mängis rolli. Füüsiline infrastruktuur ei avaldanud suurt mõju Eesti

ettevõtlusele, sest Eesti ei ole suur riik. Vaatamata sellele, on sellel ettevõtluse aspektil positiivne mõju kolmele viiest ettevõttest. Ametlikud institutsioonid, juhtimine, tootlik ettevõtlus ja teadmine kui ettevõtluse ökosüsteemi aspektid ei avaldanud antud uuringu kontekstis mõju uuritud ettevõtetele.

Autori arvates on ettevõtte asutamisaeg oluline aspekt ettevõtte rajamisel. Uuringutulemusi tõlgendades selgus, et vanim uuritud ettevõtte (Sõbralt Sõbrale asutamisaastaga 1997) oli rajatud ajal kui ei olnud ühtegi organisatsiooni, kes oleks võinud alustatavat sotsiaalset ettevõtet toetada. Mida noorem on ettevõtte, seda rohkem eksisteeris turul organisatsioone ja võrgustikke, kes oleksid oma tegevusega saanud toetada alustavat ettevõtet.

Uurides Eesti ettevõtluse ökosüsteemis osalejaid ja uuritud ettevõtete seost, selgus, et paljud ettevõtted, mida autor uuris, ei ole kasutanud ökosüsteemis osalejate koostööd. Seitsmest Eesti ettevõtluse ökosüsteemis osalejatest teevad keskkonnasõbralikud sotsiaalsed ettevõtted koostööd ainult kahega. Need olid riiklikud organisatsioonid ja harukondlikud ettevõtjate liidud. Kolm viiest ettevõttest teevad koostööd riikliku organisatsiooniga, kuid ainult ühel juhul oli selline koostöö toimunud ettevõtte rajamis etapis (MTÜ Veriora Tsunft). Harukondlik ettevõtjate liit on see Eesti ettevõtluse ökosüsteemi osa, kellega iga selles uuringus osalenud ettevõtte täna koostööd teeb, kuid koostöö ei toimunud kohe ettevõtete rajamisest. Ükski valimis kajastatud ettevõtte ei ole oma alguses teinud koostööd ärinõuandjatega, eelinkubaatoritega, inkubaatoritega, kiirenditega ja äriklubidega. Ärinõuandjatega koostöö oleks olnud väga vajalik ühele uuringus osalenud ettevõttele (OÜ Solve et Coagula). On mitmeid põhjusi, miks koostöö selliste Eesti ettevõtluse ökosüsteemi osalejate ja uuritud ettevõtete vahel ei toimunud. Nendeks on ettevõtte alustamisaasta (ehk uuritud ettevõtted olid loodud varem, kui ärinõuandjad, eelinkubaatorid, inkubaatorid ja kiirendid), organisatsioonide ja uuritud ettevõtete valdkonnade erinevus ning teadlikkuse puudumine ettevõtete seas. Kuigi ettevõtete ja Eesti ettevõtluse ökosüsteemis osalejate vahelist koostööd eriti ei toimunud, on selleks vajadus. Koostöö selliste ettevõtluse ökosüsteemide osalejatega annaks alustatavatele ettevõtetele märkimisväärset toetust loomise etapis ja võimalusi edasiarendamiseks. Koostöö toimimiseks pakuks töö autor suurendada panust teadlikuse tõstmiseks ning paremini informeerida ettevõtteid sellistest koostöövõimalustest.

Pärast läbiviidud intervjuusid ja vastuse analüüsi järeldeb autor, et Eesti ettevõtluse ökosüsteemile kõige rohkem sobiks ettevõtlusressursside põhine tüpoloogia. Tänapäevast Eesti ettevõtluse ökosüsteemi saab nimetada ressursirikkaks, kuid uuritud ettevõtete rajamisel

oli Eesti ettevõtluse ökosüsteem pigem ressursivaene. Eesti ettevõtluse ökosüsteemis on mitmeid organisatsioone ja ettevõtteid, kellega on võimalik koostööd teha, kuid suurem osa nendest puudus või ei olnud lihtsasti kättesaadavad intervjuudes osalenud ettevõtetele nende rajamis ajal. Teiseks põhjuseks võiks tuua ka organisatsioonide ja uuritud ettevõtete töövaldkonnade mittedobivuse ning ettevõtete teadmatuse võimalustest. Samal ajal ei saa järeldada, kas Eestis on pigem kehvasti või hästi toimiv ettevõtluse ökosüsteem, sest küsitletud ettevõtted oma rajamisetapis ei saanud teha koostööd suurema osaga Eesti ettevõtluse ökosüsteemis osalejatega.

Keskkonnasõbralike sotsiaalsete ettevõtete eeliseks on see, et praeguses ühiskonnas üha rohkem mõeldakse keskkonna heaolule ning see muutub iga aastaga suuremaks trendiks. Keskkonnasõbralikkuse teema on Eestis väga populaarne ning keskkonnasõbralikkus on väga väärtustatud nooremate põlvkondade seas. Autori arvates, on need positiivsed tendentsid tulevikus keskkonnasõbralike sotsiaalsete ettevõtetele jaoks eeliseks: see toob rohkem kliente ja koostööpartnereid, mis omakorda toetab ettevõtete laienemist ja arendamist.

Antud teemat on võimalik mitmest aspektist edasi uurida. Autori arvates oleks huvitav läbi viia intervjuud Eesti ettevõtluse ökosüsteemis osalejatega. See aitaks saada teada, kuidas tegutsevad Eesti ettevõtluse ökosüsteemis osalejad, mis mõjutab nende tegevust, kuidas nad alustasid oma tegevust ning kes ja mis aitab neil oma eesmäärke saavutada.

Viidatud allikad

1. Aps, J., Kubber, E., Viirpalu, I., Jukk, M. (2016). *Sotsiaalsed ettevõtted Eestis. Väärtus Ühiskonnale. 14 näidet*. Tallinn: MTÜ Sotsiaalsete Ettevõtete Võrgustik.
2. Audretsch, D. B., Cunningham, J. A., Kuratko, D. F., Lehmann, E. E., & Menter, M. (2019). Entrepreneurial ecosystems: economic, technological, and societal impacts. *The Journal of Technology Transfer*, 44(2), 313-325. DOI:10.1007/s10961-018-9690-4
3. Autio, E. (2014). *Towards a More Entrepreneurial Estonia: Call for Action*. Tallinn: Estonian Development Fund.
4. Autio, E., & Thomas, L.D.W. (2014). Innovation Ecosystems: Implications for Innovation Management. In Dodgson, M., Gann, D.M., & Phillips, N. (Ed.), *The Oxford Handbook of Innovation Management* (lk 204-228). Oxford: Oxford University Press.
5. e-Estonia. (n.d.). *Facts & Figures*. Retrieved 09.03.2022 from <https://e-estonia.com/facts-and-figures/>
6. Kiisel, K., Veemaa, J., Raudsaar, M., Nedožhogina, O., & Lees, K. (2017). *Sotsiaalse ettevõtluse tugisüsteemi analüüs*. Tartu: Sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskus.
7. Kubber, E., Ginter, M., & Aps, J. (2018). *Kuidas saada ärihundiks? Aktiivse turunduse ja müügi nipid*. Tallinn: MTÜ Sotsiaalsete Ettevõtete Võrgustik.
8. Mason, C., & Brown, R. (2014). *Entrepreneurial Ecosystems and Growth-Oriented Entrepreneurship*. (lk 1-38). Organisation for Economic Cooperation & Development.
9. MTÜ Veriora Tsunft. (2017). *Sõbrad*. Retrieved 06.05.2020 from <https://verioratsunft.ee/partnerid/>
10. National Women's Business Council. (2017). *Entrepreneurial Ecosystems and Their Service of Women Entrepreneurs*. Retrieved from <https://cdn.www.nwbc.gov/wp-content/uploads/2017/04/13133708/Entrepreneurial-Ecosystem-FOR-WEBSITE.pdf>
11. OECD. (2020). *Sotsiaalse ettevõtluse ja sotsiaalsete ettevõtete arengu stimuleerimine Eestis*. Pariis: OECD Publishing.
12. Paes, K. (2016). *Sotsiaalalal töötavate inimeste teadmised sotsiaalsest ettevõtlusest ja sellega alustamisest*. (Magistritöö, Tartu Ülikool, Tartu, Eesti) Retrieved from <http://hdl.handle.net/10062/52007>
13. Peltoniemi, M., & Vuori, E. (2008). Business ecosystem as the new approach to complex adaptive business environments. *Proceedings of eBusiness research forum*. Retrieved from

- https://www.researchgate.net/publication/228985086_Business_Ecosystem_as_the_New_Approach_to_Complex_Adaptive_Business_Environments
14. Rajalo, S. (2013). *Ettevõtete ja teadusasutuste koostöö eripärad*. (Uuringu vahearuanne, Tartu Ülikool, Tartu, Eesti) Retrieved from <http://hdl.handle.net/10062/40962>
 15. Raudsaar, M., & Kaseorg, M. (2013). An exploration of social entrepreneurship in Estonia. *International Journal of Business and Management Studies*, 2(2), 19-29.
 16. Reidolf, M., Michelson, A., Küttim, M., Kallaste, M., & Rozeik, H. (2018b). *Eesti ettevõtlike koosluste uuring*. Tallinn: Riigikogu Kantselei (Arenguseire Keskus)
 17. Reidolf, M., Michelson, A., Rozeik, H., Küttim, M., & Kallaste, M. (2018a). Ettevõtlike ökosüsteemi kontseptsiooni rakendamine Eestis. *Riigikogu Toimetised*, 37, 135–146. Retrieved from <https://rito.riigikogu.ee/wordpress/wp-content/uploads/2018/06/Reidolf-Michelson-Rozeik-K%C3%BCttim-Kallaste.pdf>
 18. Roundy, P. T., Bradshaw, M., & Brockman, B. K. (2018). The emergence of entrepreneurial ecosystems: A complex adaptive systems approach. *Journal of Business Research*, 86, 1-10. DOI:10.1016/j.jbusres.2018.01.032
 19. SA Keskkonnaõiguse Keskus. (n.d.). *Meist*. Retrieved 29.04.2020 from <https://k6k.ee/k6k/k6k>
 20. Schaefer, K., Corner, P. D., & Kearins, K. (2015). Social, Environmental and Sustainable Entrepreneurship Research: What Is Needed for Sustainability-as-Flourishing? *Organization & Environment*, 28(4), 394-413. DOI:10.1177/1086026615621111
 21. Sotsiaalsete Ettevõtete Võrgustik. *Infopang* (2022). Retrieved 27.03.2020 from <https://sev.ee/liikmed/>
 22. Stam, E. (2020). *Entrepreneurial Ecosystems. Science & Policy*. [Portable Document Format slides]. Retrieved from NORSI Research School Conference, http://norsi.no/wp-content/uploads/2019/01/Stam-2020-Ecosystems-Stavanger_short.pdf
 23. Stam, E., & Ven, A. (2021). Entrepreneurial ecosystem elements. *Small Business Economics*, 56(2), 809-832. DOI:10.1007/s11187-019-00270-6
 24. Sõbralt Sõbrale. (n.d.). Retrieved 05.05.2020 from <https://sobraltsobrale.ee/>
 25. Tharwani, K. (2022). Entrepreneurial Ecosystem: All You Need To Know Retrieved from <https://www.opengrowth.com/article/entrepreneurial-ecosystem-all-you-need-to-know#:~:text=The%20term%20was%20first%20coined,particular%20territory%20or%20a%20region.>

26. The World Bank Group. (2022). *Starting a Business*. Retrieved 05.03.2022 from <https://archive.doingbusiness.org/en/data/exploretopics/starting-a-business>

27. Ökokratt. (n.d.). *Ökokrati tutvustus*. Retrieved 06.05.2020 from <http://okokratt.ee/index.php/et-ee/kokrati-tutvustus-topmenu-254/kokrati-tutvustus-mainmenu-252>

LISA A

Intervjuude küsimused

1. Mis on Teie ettevõtte keskkonnasõbralik eesmärk?
2. Kuidas kujunes välja ettevõtte idee?
Alaküsimus: Kas oli mingi sotsiaalne probleem Teie piirkonnas, mis vajab lahendamist?
3. Kas teised ettevõtted olid eeskujuks?
Alaküsimus: Kas sotsiaalsed ettevõtted Teie piirkonnas mõjutasid seda, et Teie ettevõtte on keskkonnasõbralik sotsiaalne ettevõtte?
4. Kas kogu keskkonnasõbralikust ettevõtlusest saadud tulu läheb ettevõtte sotsiaalse eesmärgi saavutamiseks? (või on ka eesmärgiks teenida kasumit nagu tavalisel äril?)
5. Kui suur on ettevõtte asutajate arv, kes on panustanud ettevõtte töösse selle eest palka saamata? Kui palju palgalisi töötajaid töötab Teie ettevõttes? Kui palju vabatahtlike töötajaid töötab Teie ettevõttes?
6. Millised olid raskused ettevõtte rajamisel (rahalised, juriidiline nõustamine, ettevõtlusalane jne)? Millest Teie puudust tundsite?
7. Millised olid tegurid, mis aitasid ettevõtte rajamist?
8. Kas Teie ettevõtte oli mingit abi saanud? Millistest allikatest olete Te abi saanud?
9. Kas praegu ettevõtte saab ka mingit abi/toetust?
10. Kes olid teised inimesed/ettevõtted, kes kõige rohkem aitasid Teie ettevõtet rajamise etapis? Kust saite tuge tegutsemiseks?
11. Millised olid olulisemaid aspekteid Teie ettevõtte rajamise etapis?

LISA B

Intervjuu Keskkonnaõiguse Keskus SA juhatuse liikmega ja juristiga Kadi-Kaisa Kaljuveeriga

Tere!

Olen 3.aasta bakalaureuse tudeng, Õpin Tartu Ülikoolis majandusteadust. Sellel aastal kirjutan bakalaureusetööd teemal „Eesti ettevõtluse ökosüsteemi tugi keskkonnasõbraliku sotsiaalse ettevõtlusega alustamisel“. Kõige tähtsaim osa minu töös on keskkonnasõbralike sotsiaalsete ettevõtete uurimine. Praeguseks, keskkonnasõbralikud sotsiaalsed ettevõtted ei ole Eestis väga levinud ning minu poolt valitud teemat ei ole palju uuritud. Seega puuduvad uurimused ja andmebaasid keskkonnasõbralike sotsiaalsete ettevõtte kohta ning ainuke uurimisvõimalus on otseselt intervjuerida ettevõtteid. Oma töö eesmärgi saavutamiseks, tahaks Teiega viia läbi intervjuud. Ma oleks väga tänulik, kui Teie aitaksite mind antud töö kirjutamisel ja leiaksite aega intervjuuks. Intervjuu tulemusi kasutatakse ainult käesoleva lõputöö raames.

Kadi-Kaisa Kaljuveer: Tere

Anna-Maria: Kas ma tohin Teie nime oma bakalaureusetöös välja tuua?

Kadi-Kaisa Kaljuveer: Jah, võite seda teha.

Anna-Maria: Mis on Teie ettevõtte keskkonnasõbralik eesmärk?

Kadi-Kaisa Kaljuveer: KÕKi eesmärgiks on keskkonnaotsuste ning seadusandluse kvaliteedi parandamine kasutades selleks keskkonnaõigusosalast ekspertteadmisi. KÕKi jaoks on väga tähtis aidata kaasa Eesti keskkonnaseisundi paranemisele, hoida ära kuritarvitusi looduskasutuses ja edendada säästvat arengut. Keskkonnaõiguse Keskuse missioon on pakkuda juriidilist ekspertteadmist keskkonnaõiguse normide kujundamisel ja nende rakendamisel, seistes keskkonnavalaste avalike huvide eest.

Anna-Maria: Kuidas kujunes välja ettevõtte idee?

Kadi-Kaisa Kaljuveer: Ettevõtte idee kasvas sellest, et olid juristid, kes tol ajal töötasid Eestimaa loosude fondis ja tegelesid keskkonnaõigusega. Mõnel hetkel nende töökoormus muutus liiga suureks ja nende juristide töö juba ei sobinud kokku Eestimaa loosude fondi missiooniga ning oli otsustanud alustada tööd eraldi ettevõtetena. On vaja märkida, et Eestimaa loosude fond on nüüd KÕKi hea partner.

Anna-Maria: Kas oli mingi sotsiaalne probleem Teie piirkonnas, mis vajas lahendamist?

Kadi-Kaisa Kaljuveer: Heade keskkonnanormide puudumine. KÕKi mõtte seisnes ki selles, et oleksid head keskkonnanormid ja nende efektiivne rakendamine läbi kodanike ja anetnike, mis aitaks kaitsta keskkonda.

Anna-Maria: Kas teised ettevõtted olid eeskujuks?

Kadi-Kaisa Kaljuveer: Ei, KÕK on ainulaadne ja unikaalne.

Anna-Maria: Kas kogu keskkonnasõbralikust ettevõtlusest saadud tulu läheb ettevõtte sotsiaalse eesmärgi saavutamiseks? (või on ka eesmärgiks teenida kasumit nagu tavalisel äril?)

Kadi-Kaisa Kaljuveer: Kasum ei ole meie ettevõtte eesmärk. Kõik kasum läheb KÕKi eesmärgi kaitsmiseks ja ettevõtte arendamiseks. Meie ettevõtte maksab ka makse, millele kulub meie kasum.

Anna-Maria: Kui palju vabatahtlike töötab Teie ettevõttes? Palgalisi töötajaid?

Kadi-Kaisa Kaljuveer: Kokku KÕKis töötab 6 inimest (kõikidel on vastav kõrgharidus magistriskraadid), kellest 4 töötab täiskohaga. Vabatahtlike ei ole, aga võtame igal aastal ükskaks praktikante. Praktikakäigus nad tulu ei saa.

Anna-Maria: Kui suur on ettevõtte asutajate arv, kes on pannustanud ettevõtte töösse selle eest palka saamata (pannustavad tasuta)?

Kadi-Kaisa Kaljuveer: KÕK sai alguse kolmest juristist, kelleks olid Kärk Vaarmari, Liis Keerberg ja Silver Nittim.

Anna-Maria: Millised olid raskused ettevõtte rajamisel (rahalised, juriidiline nõustamine, ettevõtlusalane jne)? Millest Teie puudust tundsite?

Kadi-Kaisa Kaljuveer: Alguses olid rahalised raskused. Oli raske ka õige klientuuri leidmine ja usalduse loomine. Kõige tähtsamaks oli luua identiteet.

Anna-Maria: Millised olid tegurid, mis aitasid ettevõtte rajamist?

Kadi-Kaisa Kaljuveer: Eestimaa Looduse Fond aitas meid väga algetapis. Nende toetus oli väga vajalik. Oli alati võimalik nõu küsida.

Anna-Maria: Kas Teie ettevõtte oli mingit abi saanud? Millistest allikatest olete Te abi saanud?

Kadi-Kaisa Kaljuveer: Mind ei olnud asutamise juures seega täpselt ei saa vastata, kuid tean, et finantsiliselt ei ole keegi KÕKi toetanud.

Anna-Maria: Kas praegu ettevõtte saab ka mingit abi/toetust?

Kadi-Kaisa Kaljuveer: Praegu meid toetab Eesti Keskkonnaühenduste Koda. Sealt tuleb väike toetus. See ei ole märkimisväärne, aga sellega saab meie tegevuskulud katta.

Anna-Maria: Kes olid teised inimesed/ettevõtted, kes kõige rohkem aitasid Teie ettevõtet rajamise etapis? Kust saite tuge tegutsemiseks?

Kadi-Kaisa Kaljuveer: Kõige rohkem aitas Eestimaa Looduse Fond. Aitasid ka Airi Andresson, kes on riigikontrolli tulemusauditi osakonna auditijuht, OÜ Vesterra juhatuse liige ja konsultant Kadri Tilleman, Eestimaa Looduse Fondi juhatuse liige Silvia Lotman ja endine nõukoguliige Hannes Veinla.

Anna-Maria: Millised olid olulisemaid aspektid Teie ettevõtte rajamise etapis?

Kadi-Kaisa Kaljuveer: Eestimaa Looduse Fondi toetus. Ja see, et juristid olid mittu aastat juba selles valdkonnas (keskkonnakaitse) töötanud.

LISA C

Intervjuu OÜ Solve et Coagula rajaja ja juhatuse liikmega Indrek Linnustega

Tere!

Olen 3.aasta bakalaureuse tudeng. Õpin Tartu Ülikoolis majandusteadust. Sellel aastal kirjutan bakalaureusetööd teemal „Eesti ettevõtluse ökosüsteemi tugi keskkonnasõbraliku sotsiaalse ettevõtlusega alustamisel“. Kõige tähtsaim osa minu töös on keskkonnasõbralike sotsiaalsete ettevõtete uurimine. Praeguseks, keskkonnasõbralikud sotsiaalsed ettevõtted ei ole Eestis väga levinud ning minu poolt valitud teemat ei ole palju uuritud. Seega puuduvad uurimused ja andmebaasid keskkonnasõbralike sotsiaalsete ettevõtte kohta ning ainuke uurimis võimalus on otseselt intervjuerida ettevõtteid. Oma töö eesmärgi saavutamiseks, tahaks Teiega viia läbi intervjuud. Ma oleks väga tänulik, kui Teie aitaksite mind antud töö kirjutamisel ja leiaksite aega intervjuuks. Intervjuu tulemusi kasutatakse ainult käesoleva lõputöö raames.

Indrek Linnuste: Tere Anna ning tänan huvi tundmast meie ettevõtte asutamise vastu.

Anna-Maria: Kas ma tohin Teie nime oma bakalaureusetöös välja tuua?

Indrek Linnuste: Ikka!

Anna-Maria: Mis on Teie ettevõtte keskkonnasõbralik eesmärk?

Indrek Linnuste: Osaühingu tegevussuund on: sotsiaalne ettevõtlus. Meie vääristame ringmajanduse põhimõtetal puitu (spooni, liimpuit, kaubaalused, massiivpuit, vineer jne.) ning samas saame pakkuda tööd puuduva ja vähenenud töövõimega inimestele.

Meie valmistame, renoveerime ja meisterdame ümber oma tooted valdavalt suurtootjate jääki minevast ja ebastandardsest materjalist ning meie töölised on valdavalt vähenenud või puuduva töövõimega inimesed, kes töötavad tegevusjuhendajate juhendamisel. Hetkel oleme peamiselt Pärnus tegutsev sotsiaalne ettevõtte, mis pakub kaitstud töötamise teenuseid vähenenud töövõimega inimestele, koolitusi ning reaalseid töökohti. Kaitstud töö raames tegeleme lihtsama puidutöö ning käsitööga, kuid meie inimesed on abiks ka erinevatel halduse ja abitöödel. Kaitstud töö on mõeldud eelkõige inimestele, kes ei ole kohe valmis avatud tööturul tööle asumata, sest puude või terviseseisundi tõttu ei suuda nad töötada tavapärastes töötingimustes ning vajavad töö leidmiseks ja tööle asumiseks pidevat juhendamist ning turvalist keskkonda, osakoormusega tööpäeva (koormusega 0,25–0,5).

Anna-Maria: Kuidas kujunes välja ettevõtte idee?

Indrek Linnuste: Olen 15 aastat töötanud SA Pärnu Haiglas psühhiaatriklinikus ning psühhosotsiaalses rehabilitatsiooniüksuses. Paljude psüühiliste erivajadustega inimeste suur soov on tööle saada ja jõuda, kahjuks ühiskonnas puuduvad kaitstud töökohad juhendamine ja osakoormusega töö. Seetõttu otsustasin seda ise pakkuda.

Et omahinda materjalidel madalal hoida alustasime nii-öelda ülejääkide ja renoveerimist vajavate produktidega.

Anna-Maria: Kas oli mingi sotsiaalne probleem Teie piirkonnas, mis vajab lahendamist?

Indrek Linnuste: Neid on väga palju, mõned olulisemad: puuduvad lihtsamad tööd – juhendamine osakoormus, tervisega arvestamine jne. Avatud tööturul, mis aitaksid erivajadustega puuduva või osalise töövõimega inimesi, lisaks ääremaastumine võrreldes Tallinna ja Tartuga. Maainimestel pole võimalik liikuda ja erivajadustega inimestel puudub transport ja autoload jne jne jne. Pärnu on väga turismikeskne.

Anna-Maria: Kas teised ettevõtted olid eeskujuks?

Indrek Linnuste: Olen käinud Saksamaal ja Skandinaavias vaatamas sarnaseid keskuseid.

Anna-Maria: Kas sotsiaalsed ettevõtted Teie piirkonnas mõjutasid seda, et Teie ettevõtte on keskkonnasõbralik sotsiaalne ettevõtte?

Indrek Linnuste: Ei mõjutanud. Me oleme ise teistele eeskujuks.

Anna-Maria: Kas kogu keskkonnasõbraliku ettevõtlusest saadud tulu läheb ettevõtte sotsiaalse eesmärgi saavutamiseks? (või on ka eesmärgiks teenida kasumit nagu tavalisel äril?)

Indrek Linnuste: Kogu ettevõtlusega teenitud tulu kasutame me oma ettevõtte arenguks. Kasumit me ei teeni ja dividende välja ei võta. Kahjuks, makse me maksame samamoodi nagu äriettevõtted. Siin on mitu juriidilist valukohta ja pikem arutelu, kas olla MTÜ või OÜ kahjuks valisime kunagi OÜ vormi ja nüüd me ei saa ei toetusi ega abijõudu ei KOVilt ega paljudets projektidest.

Anna-Maria: Kui suur on ettevõtte asutajate arv, kes on panustanud ettevõtte töösse selle eest palka saamata? Kui palju palgalisi töötajaid töötab Teie ettevõttes? Kui palju vabatahtlike töötajaid töötab Teie ettevõttes?

Indrek Linnuste: Asutasin mina oma energiast Indrek Linnuste, olen ainuke juhatuse liige. Lisaks on meil 4 tegevusjuhendajat ja hetkel ka 1 projektijuht Ringmajanduse projektile ning kusagil vahelduvalt umbkaudu 40–45 puuduva ja osalise töövõimega inimest töölepingutega erinevatel teenusetel tööl.

Anna-Maria: Millised olid raskused ettevõtte rajamisel (rahalised, juriidiline nõustamine, finantsiline, ettevõtlusalane jne)? Millest Teie puudust tundsite?

Indrek Linnuste: Ruumilahendus. Siiani oleme rendi ruumides ja otsime jätkuvalt häid lahendusi oma ruumide päriks saamiseks. See on suur valukoht.

Alustasime MTÜ Hingerhau alt. Kahjuks toona ei tahtud meile anda projekti rahastust EAS'ist stardiks, et saaksime endale tööriistu lubada. Vajalike tööriistade vajadus, kahjuks me oleme ostnud järkjärgult ja sageli kaustatud tööriistu. Pädeva töötajate puudumine näide: juhendajad kes oskavad juhendada psüühikahäiretega inimesi ehk tegevusjuhendajad sageli ei tea midagi käsitööst puidu tööst loovtöödest ning vastupidi, inimesed kes on head kunstnikud või puittöölised ei oska juhendada või ei taha või kardavad ja on häbi töötada erivajadustega inimestega jne.

Anna-Maria: Millised olid tegurid, mis aitasid ettevõtte rajamist? Kas Teie ettevõtte oli mingit abi saanud? Millistest allikatest olete Te abi saanud?

Indrek Linnuste: EASi stardi toetus, Olympic Casino ettevõtluse stipendium.

Anna-Maria: Millest Teie puudu tundsite?

Indrek Linnuste: Toetus meetmetest just sotsiaalse ettevõtluse arendamisel, sest pakume ju tööd ja toetust ja tegevust väga paljudele.

Anna-Maria: Kas praegu ettevõtte saab ka mingit abi/toetust?

Indrek Linnuste: Ei saa midagi eriti, kõike oleme ise saavutanud.

Anna-Maria: Kes olid teised inimesed/ettevõtted, kes kõige rohkem aitasid Teie ettevõtet rajamise etapis? Kust saite tuge tegutsemiseks?

Indrek Linnuste: Ei olegi saanud väga. Enda tahe ja omainitsiatiiv, sõbrad ja tuttavad, kui siis SEV esimene juht Jaan Aps tahaks tänada. Äriplaani aitas teha toona tudengina Kristo Tõnissoo, kes hetkel on meil projektijuht.

Anna-Maria: Millised olid olulisemaid aspektid Teie ettevõtte rajamise etapis?

Indrek Linnuste: EASi starditoetus millega saime natuke osta tööriistu, see on jätkuvalt suur probleem, sest tööriistad amortiseeruvad ja oleme võtnud laenusid, et uuemaid osta. Kahjuks projektid ei toeta tööriistade soetamist, mis meile on kõige olulisem.

LISA D

Intervjuu MTÜ Ökokratti rajaja ja juhatuse liikmega Priit Adleriga

Tere!

Olen 3.aasta bakalaureuse tudeng. Õpin Tartu Ülikoolis majandusteadust. Sellel aastal kirjutan bakalaureusetööd teemal „Eesti ettevõtluse ökosüsteemi tugi keskkonnasõbraliku sotsiaalse ettevõtlusega alustamisel“. Kõige tähtsaim osa minu töös on keskkonnasõbralike sotsiaalsete ettevõtete uurimine. Praeguseks, keskkonnasõbralikud sotsiaalsed ettevõtted ei ole Eestis väga levinud ning minu poolt valitud teemat ei ole palju uuritud. Seega puuduvad uurimused ja andmebaasid keskkonnasõbralike sotsiaalsete ettevõtte kohta ning ainuke uurimis võimalus on otseselt intervjuerida ettevõtteid. Oma töö eesmärgi saavutamiseks, tahaks Teiega viia läbi intervjuud. Ma oleks väga tänulik, kui Teie aitaksite mind antud töö kirjutamisel ja leiaksite aega intervjuuks. Intervjuu tulemusi kasutatakse ainult käesoleva lõputöö raames.

Anna-Maria: Kas ma tohin Teie nime oma bakalaureusetöös välja tuua?

Priit Adler: Loomulikult! Kõike võite kasutada!

Anna-Maria: Mis on Teie ettevõtte keskkonnasõbralik eesmärk?

Priit Adler: Loodushariduse taseme tõstmine Eestis. See aitab saavutada meie teist eesmärki – loodusekaitse.

Anna-Maria: Kuidas kujunes välja ettevõtte idee?

Priit Adler: Paljud inimesed rikkuvad norme ja kahjustavad loodust. Sellest kujunes meie idee. Et aidata valgustada inimesi, nagu meie tunnuslause ütleb „VALGUSTA END!“. Meie jaoks oli vajalik ka laste arendamine, sest nendest sõltub, millises maailmas me hakkame elada. Lapsed tihtipeale jagavad saadud uusi teadmisi oma vanematega. Nii saavad ka vanemad oma käitumist muuta. Proovime lastele kõike seletada entusiastlikult ja mänguvormis, sest inimestele jääb meelde emotsioon.

Anna-Maria: Kas teised ettevõtted olid eeskujuks?

Priit Adler: Ei. 17 aastat ei ole keegi sellist ideed kasutanud ja isegi täna, seega eeskuju polnud. Aga, mina arvan, et see on meie eelis. Oleme erilised.

Anna-Maria: Kas kogu keskkonnasõbralikust ettevõtlusest saadud tulu läheb ettevõtte sotsiaalse eesmärgi saavutamiseks?

Priit Adler: Absoluutselt. Kõik saadud tulu läheb ettevõtte arendamiseks, koolitustele ja massüritustele.

Anna-Maria: Kui palju vabatahtlike töötab Teie ettevõttes? Kui palju palgalisi töötajaid töötab hetkel?

Priit Adler: Meie ettevõttes on ainult 1 töötaja, kes saab palka. Praegu, meil töötab 20 vabatahtlike. Maksimaalse vabatahtlike arv meie ettevõttes oli 37 inimest.

Anna-Maria: Kui suur on ettevõtte asutajate arv, kes panustavad ettevõtte töösse selle eest palka saamata (panustavad tasuta)?

Priit Adler: Olen üks ja ainuke Ökokratti rajaja.

Anna-Maria: Millised olid raskused ettevõtte rajamisel (rahalised, juriidiline nõustamine, ettevõtlusalane jne)? Millest Teie puudust tundsite?

Priit Adler: Idee välja genereerimine, et olla vajalik teistele ja oleks kohe arusaadav, millega me tegeleme ja et ei kopeeri teisi. Kõik püüavad teisi koppeerida. Mina nii ei tahtnud. Puudus oma tulu. See oli väga vajalik kooliprojektide läbiviimisele. Püsitööjõudu puudumine. Vabatahtlike ei olnud või nende haridus ei sobinud tööga kokku. Peamine töö on lastega, seega peab olema vastav haridustase.

Anna-Maria: Millised olid tegurid, mis aitasid ettevõtte rajamist?

Priit Adler: Jah, alguses oli 5–6 massiüritusi, mida me oleme ise korraldanud, mis aitasid meile väga. Nad tõid meile esimese tulu. See oli kohe ära kasutatud ettevõtte edasiarendamiseks.

Anna-Maria: Kas Teie ettevõtte on mingit abi saanud? Millistest allikatest olete Te abi saanud?

Priit Adler: Jah, alguses. Aitas Keskkonnainvesteeringute Keskuse rahaline toetus.

Anna-Maria: Kas praegu ettevõtte saab ka mingit abi/toetust?

Priit Adler: Ei.

Anna-Maria: Kes olid teised inimesed/ettevõtted, kes kõige rohkem aitasid Teie ettevõtet rajamise etapis? Kust saite tuge tegutsemiseks?

Priit Adler: Ei küsinud raha ja teenuseid. Olid need, kes pakkusid meile oma raha, aga tahtsid rohkem tagasi ja ma loobusin.

Anna-Maria: Millised olid olulisemaid aspekteid Teie ettevõtte rajamise etapis?

Priit Adler: Kõige olulise on see, et meie ettevõtte on eriline. Eesmärk oli kõige tähtsam. Sõltus kõik ka inimese loomusest, et kui ei taha muuta, siis keegi sulle ei aita. Igal asjal on põhjus ja sellega ka tagajärg nt. prügi metsas on meie probleem tervisega tulevikus.

LISA E

Intervjuu MTÜ Veriora Tsunft eestvedajaga Signe Strohmiga

Tere!

Olen 3.aasta bakalaureuse tudeng. Õpin Tartu Ülikoolis majandusteadust. Sellel aastal kirjutan bakalaureusetööd teemal „Eesti ettevõtluse ökosüsteemi tugi keskkonnasõbraliku sotsiaalse ettevõtlusega alustamisel“. Kõige tähtsaim osa minu töös on keskkonnasõbralike sotsiaalsete ettevõtete uurimine. Praeguseks, keskkonnasõbralikud sotsiaalsed ettevõtted ei ole Eestis väga levinud ning minu poolt valitud teemat ei ole palju uuritud. Seega puuduvad uurimused ja andmebaasid keskkonnasõbralike sotsiaalsete ettevõtte kohta ning ainuke uurimis võimalus on otseselt intervjuerida ettevõtteid. Oma töö eesmärgi saavutamiseks, tahaks Teiega viia läbi intervjuud. Ma oleks väga tänulik, kui Teie aitaksite mind antud töö kirjutamisel ja leiaksite aega intervjuuks. Intervjuu tulemusi kasutatakse ainult käesoleva lõputöö raames.

Anna-Maria: Kas ma tohin Teie nime oma bakalaureusetöös välja tuua?

Signe Strohm: Jah, võib.

Anna-Maria: Mis on Teie ettevõtte keskkonnasõbralik eesmärk?

Signe Strohm: Meie organisatsioon väärtustab ja propageerib taaskasutust. Meie tegevuste ja toodete seas on erinevaid taaskasutuse näiteid ja ikka selleks, et vähendada (üle)tarbimist või olla keskkonnasõbralik. Oleme korrastanud ja restaureerinud vana mööblit, andes neile uue elu (esimesed sellised mööblitükid leidsime kohalikest taaskasutusjaamast, praegu pakume klientidele vana mööbli korrastamise teenust, mööbli katteriide vahetust, kus on kasutatud ära ka vanu ja seisma jäänud kangaid), tekstiilide taaskasutus (vanadest riietest uute riiete, tekstiilide ja materjalide (nt nõel- ja nunoviltimistehnika) loomine, kaltsuvaibad. Kolmas tootegrupp on Räpina Paberivabrikust taaskasutuskartongist pakendite valmistamine (kliendipõhine, s.t. ei tooda lattu ega nn universaalseid pakendeid).

Anna-Maria: Kuidas kujunes välja ettevõtte idee?

Signe Strohm: Organisatsioon sai loodud minu kui eestvedaja maale elama asumisega ja tõuke selleks andis kohalik produktiivne käsitöeline, kel ei olnud võimalik oma tooteid kusagil realiseerida. Sealt tekkis mõte koondada kohalikud käsitöötajad ja -huvilised, et koos teha ja koos oma tooteid turundama ja turustama hakata.

Anna-Maria: Kas oli mingi sotsiaalne probleem Teie piirkonnas, mis vajab lahendamist?

Signe Strohm: Sotsiaalsed probleemid ilmnesid liikmeskonna moodustumisel, enamik liikmeid olid töötud, üksikvanemad, elasid hajaasustuses, olid terviseprobleemidega, teatud pahedega, kehvast majanduslikust seisusest, tollal ka transpordiprobleemid.

Anna-Maria: Kas teised ettevõtted olid eeskujuks?

Signe Strohm: Sarnaseid ettevõtteid ei olnud eeskujuks, sotsiaalsete probleemide lahendamise mõte piirkonnas mängis rolli minu viimane töölpaik Tartu linnas (Eesti Töötukassa). Olles käinud selle ettevõtte kaudu MOBI üritustel (mobiilne nõustamine ääremaadel) sai see juskui väljakutseks, kuidas jääda ellu ääremaal. Eesti Töötukassa Põlvamaa osakonna juhataja sõnul olevat me tollal olnud ainuke selline organisatsioon piirkonnas.

Anna-Maria: Kas sotsiaalsed ettevõtted Teie piirkonnas mõjutasid seda, et Teie ettevõtte on keskkonnasõbralik sotsiaalne ettevõtte?

Signe Strohm: Ainukese sarnase sotsiaalse ettevõttega piirkonnas nägime me alles hiljem SA Maarja Küla, ometi on meie sihtgruppid väga erinevad, samuti on erinev nii toimetamine kui toimimine. Keskkonnasõbralikuks ettevõtteks piirkonnas peame aga hoopis oma koostööpartnerit AS Räpina Paberivabrikut, kelle toorainet kasutame oluliselt oma

pakendite valmistamisel ja kellele me osutame teenust. Teenus seisneb töövahenduses (tööampsudes), kus meie organisatsiooni meeskond, peamiselt vähenenud töövõimega ja töötud, käib osalise tööajaga paberivabrikus abis. Hetkel on rakendatud 6 inimest, kokku on saanud rakendust nii 9 inimest ja 2 neist on saanud paberivabrikus põhitöökohaga tööle.

Anna-Maria: Kas kogu keskkonasõbralikust ettevõtlusest saadud tulu läheb ettevõtte sotsiaalse eesmärgi saavutamiseks? (või on ka eesmärgiks teenida kasumit nagu tavalisel äril?)

Signe Strohm: Organisatsioon ei teeni kasumit, see oleks juba põhikirjaliste eesmärkidega vastuolus. Saadud tulu läheb organisatsiooni toimimiseks ja kasvamiseks (nt investering oma ruumidesse).

Anna-Maria: Kui suur on ettevõtte asutajate arv, kes pannustanud ettevõtte töösse selle eest palka saamata? Kui palju palgalisi töötajaid töötab Teie ettevõttes?

Signe Strohm: Asutajaliikmeid oli 2, liikmeskond kasvas esimesel aastal paarikümmeliikmeliseks ja on enam-vähem püsinud nii stabiilselt. Lisaks on organisatsioonil vabatahtlikke, kes ei ole liikmed ja töötajaid, kes samuti ei ole liikmed. Juhatus on kolmeliikmeline. Kõik organisatsiooni liikmed on panustanud ettevõtte töösse selle eest palka saamata (alguses oma vahendite ja materjalidega, hiljem oma ajaga). Hetkel on EMTA tööregistris 8 töötajat, kellest enamik nn paberivabriku tööampsude meeskond.

Anna-Maria: Millised olid raskused ettevõtte rajamisel (rahalised, juriidiline nõustamine, ettevõtlusalane jne)? Millest Teie puudust tundsite?

Signe Strohm: Ruumiprobleem on olnud aegade algusest meie suurimaks probleemiks, isegi projektitegevuste läbiviimisel. Tänapäevaks on meil oma ruum.

Anna-Maria: Millised olid tegurid, mis aitasid ettevõtte rajamist? Kas Teie ettevõtte oli mingit abi saanud? Millistest allikatest olete Te abi saanud?

Signe Strohm: Päriskõigused projektid on meie organisatsiooni arengule palju kaasa aidanud. Suureks abiks olid projektitoetused Leader meetmest Põlvamaa kaudu, KÜSKist ja SEV (Sotsiaalsete Ettevõtete Võrgustik) arenguprogrammi ning Eesti Külaliikumine Kodukant EV100 (2019.a).

Anna-Maria: Kas praegu ettevõtte saab ka mingit abit/toetust?

Signe Strohm: Hetkel ei saa ettevõtte mingit abi, suudame ennast päris hästi majandada ja uusi projekte ei plaanis kirjutada, et mingit abi taotleda.

Anna-Maria: Kes olid teised inimesed/ettevõtted, kes kõige rohkem aitasid Teie ettevõtet rajamise etapis? Kust saite tuge tegutsemiseks?

Signe Strohm: Põlvamaa Arenduskeskusest Kaisa Tammoja (MTÜde koordinaator) on olnud suureks abiks, SEV (oma arenguprogrammiga) ja Eesti Töötukassa. Inimestest võiks esile tuua restaureerimiskoolitajat Kalle Kaset, motivatsiooni- ja meeskonnakoolitajat Margo Mitti ja organisatsiooni vabatahtlikku Maie Haavakatsi (Põlvamaa Kutsehaigete Ühing) – nende inimeste poole võime me alati nõu ja abi saamiseks pöörduda. Tahe ise kasvada.

Anna-Maria: Millised olid olulisemaid aspekteid Teie ettevõtte rajamise etapis?

Signe Strohm: Iga algus on raske. Järjekindlus ja visadus viivad sihile. Kui ei toimi, ära näe vaeva, proovi, mis toimib. Unista ja unistused saavad teoks. Loobujad ei võida kunagi, võitjad ei loobu kunagi! Iga asi tuleb omal ajal ... või pisut hiljem. Üksi jõuab kiiremini, koos jõuab kaugemale. Rõõmu, positiivsust, kannatlikkust – need teevad IMEt (IME = isemajandav ettevõtte – meie unistus). Elu "ääremaal" on võimalik ja võimalusterohke!

LISA F

Intervjuu Sõbralt Sõbrale (EEKBL – Valduste OÜ) kauplusketi tegevjuhiga Kaspar

Nummertiga

Tere!

Olen 3.aasta bakalaureuse tudeng. Õpin Tartu Ülikoolis majandusteadust. Sellel aastal kirjutan bakalaureusetööd teemal „Eesti ettevõtluse ökosüsteemi tugi keskkonnasõbraliku sotsiaalse ettevõtlusega alustamisel“. Kõige tähtsaim osa minu töös on keskkonnasõbralike sotsiaalsete ettevõtete uurimine. Praeguseks, keskkonnasõbralikud sotsiaalsed ettevõtted ei ole Eestis väga levinud ning minu poolt valitud teemat ei ole palju uuritud. Seega puuduvad uurimused ja andmebaasid keskkonnasõbralike sotsiaalsete ettevõtte kohta ning ainuke uurimis võimalus on otseselt intervjueerida ettevõtteid. Oma töö eesmärgi saavutamiseks, tahaks Teiega viia läbi intervjuud. Ma oleks väga tänulik, kui Teie aitaksite mind antud töö kirjutamisel ja leiaksite aega intervjuuks. Intervjuu tulemusi kasutatakse ainult käesoleva lõputöö raames.

Kaspar Nummert: Tere. Ikka leian aega intervjuuks. Loodan, et sellest on Teile abi!

Anna-Maria: Pean ka täpsustada, kas tohib selle töö raames Teie nimi avaldada?

Kaspar Nummert: Jah, ikka tohite.

Anna-Maria: Mis on Teie ettevõtte keskkonnasõbralik eesmärk?

Kaspar Nummert: Sõbralt Sõbrale kauplustes ärkavad kasutatud asjad taas ellu, leides endale värske ilme, otstarbe või omaniku.

Anna-Maria: Kuidas kujunes välja ettevõtte idee?

Kaspar Nummert: Kauplustekett Sõbralt Sõbrale omanik on MTÜ Eesti Evangeeliumi Kristlaste ja Baptistide Koguduste Liit. Liidule kuuluvas Annemõisa 2 kunagises ühiselamus ning Kõrgema Ususeminari keldris alustati esimese kauplusega 22 aastat tagasi, et toetada oma tegevuse läbi abivajavaid peresid.

Anna-Maria: Kas oli mingi sotsiaalne probleem Teie piirkonnas, mis vajas lahendamist?

Kaspar Nummert: Eks see probleem on üle-eestiliselt üks ja sama: on palju peresid ja lapsi, kes elavad kehvades tingimustes ning ei ole saanud neile vajalikku abi (nii materiaalselt või vaimset). Selle probleemi lahendamiseks toetame abi vajavaid peresid ja lapsi. Meie veebilehel leiad rohkem infot erinevate projektide kohta.

Anna-Maria: Kas teised ettevõtted olid eeskujuks?

Kaspar Nummert: Eelkõige oli Rootsi eeskujuks: seal on sarnase sotsiaallettevõtluse mudel oluliselt kauem juba eksisteerinud. Üks meie partnereid Erikshjälpen oli kindlasti eeskujuks ning on seda jätkuvalt.

Anna-Maria: Kas sotsiaalsed ettevõtted Teie piirkonnas mõjutasid seda, et Teie ettevõtte on keskkonnasõbralik sotsiaalne ettevõtte?

Kaspar Nummert: Ei saaks nii öelda.

Anna-Maria: Kas kogu keskkonnasõbralikust ettevõtlusest saadud tulu läheb ettevõtte sotsiaalse eesmärgi saavutamiseks? (või on ka eesmärgiks teenida kasumit nagu tavalisel äril?)

Kaspar Nummert: Enne vastamist ma täpsustaks meie firma väärtustest tulenevalt sotsiaalse ettevõtluse ja keskkonnasõbralikkuse rõhuasetust. Me identifitseerime ennast kui sotsiaalne ettevõtte, kes tegeleb taaskasutuse/uuskasutusega, mis tähendab, et oleme keskkonnasõbralikkusele ning teadlikule tarbimisele fookusseeritud. Eesmärk on abivajajaid toetada ja meie fookus – uuskasutus – on meie töövahend. Eelkõige suuname tulu edasi sotsiaalprojektidesse (nendest saab lähemalt lugeda eelviidatud lingil). Loomulikult juhime ka ressursse tegevuse edasiarendamiseks ning ettevõtte kasvamiseks vajalikes suundades.

Anna-Maria: Kui suur on ettevõtte asutajate arv, kes panustanud ettevõtte töösse selle eest palka saamata? Kui palju palgalisi töötajaid töötab Teie ettevõttes?

Kaspar Nummert: Seda asutajate arvu ei oska öelda. Töötajaid on meil täna ca 140.

Anna-Maria: Millised olid raskused ettevõtte rajamisel (rahalised, juriidiline nõustamine, ettevõtlusalane jne)? Millest Teie puudust tundsite?

Kaspar Nummert: Nagu igal alustaval ettevõttel – leida oma positsioon turul ja töötav tegutsemismudel. Samuti tuli algusaegadel toime tulla väikse meeskonnaga ning siiski kõik vajalik tehtud saada. Mida edukam on meie tegevus olnud, seda rohkem on olnud võimalik töökoormust jaotada ning meeskonda suurendada (eks see samuti kehtib kõigile alustavatele ettevõtetele).

Anna-Maria: Millised olid tegurid, mis aitasid ettevõtte rajamist?

Kaspar Nummert: Ma arvan, et valdkond kui selline toob kokku kaks olulist suunda: inimeste soovi osta soodsat kaupa ning vajaduse liikuda keskkonnasäästlikuma tarbijakäitumise suunas. See on kogumas populaarsust ning aidanud kaasa ka meie ettevõtte arengule. Kunagine termin „kaltsakas“ on muutunud tänaseks pigem „uuskasutus/taaskasutus-kaupluseks“. Eelnevast veel olulisem: loomulikult mida enam teavad inimesed meie missioonist aidata, mitte lihtsalt teenida kasumit kellegi jaoks, motiveerib see ka neid meile annetusi tooma (Hoolime Koos kaubaks nimetame eestlaste toodud annetusi) ning ka meie kauplustes ise ostlemas käima, eelistades meid sarnastele ettevõtetele, kellel sotsiaalne aspekt tegevuses puudub.

Anna-Maria: Kas Teie ettevõtte oli mingit abi saanud? Millistest allikatest olete Te abi saanud?

Kaspar Nummert: Üldiselt oleme ikka ise hakkama saanud ning meie kauplused on müügiiga katnud meie tegevuskulud.

Anna-Maria: Kas praegu ettevõtte saab ka mingit abi/toetust?

Kaspar Nummert: Üldiselt mingit püsivat abi ei saa, loomulikult tänases eriolukorras oleme tegemas koostööd riigiga, et tagada töökohad ning edasine tegevus.

Anna-Maria: Kes olid teised inimesed/ettevõtted kes kõige rohkem aitasid Teie ettevõtet rajamise etapis? Kust saite tuge tegutsemiseks?

Kaspar Nummert: Meelis Kibuspuu, kes on seda ettevõtet algusest saadik juhtinud, on kindlasti omanud võtmerolli meie tegevuses algusest peale. Neid inimesi on kindlasti veel väga palju, kes on aidanud, kahjuks nimede osas jään vastuse võlgu. Oleme koostööd teinud algusaegadest saati mõttekaaslastega ning sarnaste ettevõtetega. Rootsi kaupluseketti Erikshjälpen juba mainisin, Eestis on näiteks Uuskasutuskeskus meie partner ikka olnud, kellega oleme koostööd teinud ja valdkonnapõhiselt mõtteid vahetanud läbi aja. Neid partnereid on veel mitmeid.

Anna-Maria: Millised olid olulisemaid aspekteid Teie ettevõtte rajamise etapis?

Kaspar Nummert: Ei oska sellele küsimusele vastata.

Summary

SUPPORT OF ESTONIAN ENTREPRENEURSHIP ECOSYSTEM WHEN OPENING ENVIRONMENTALLY FRIENDLY SOCIAL ENTREPRENEURSHIP

Anna-Maria Rožkov

This bachelor thesis aims to study, which factors of the Estonian entrepreneurial ecosystem affect environmentally friendly social enterprises at the construction stage.

The quality of the entrepreneurial ecosystem can be measured with the entrepreneurial ecosystem index. The index of the Estonian entrepreneurial ecosystem is between 8.9 and 12.4, which is one of the highest results in the EU. This index takes into account 11 aspects of the entrepreneurial ecosystem.

To achieve the goal of the bachelor's thesis, the author chose a qualitative method – interviews in various Estonian environmentally friendly social enterprises. This method was chosen due to the absence of data for further research because environmentally friendly social enterprises are not very common in Estonia and this topic has not been studied much. For interviews, the author chose 5 Estonian environmentally friendly social enterprises: Environmental Law Center Foundation, private limited company Solve et Coagula, NPO Ökokratt, NPO Veriora Tsunft and Sõbralt Sõbrale (EEKBL – Valduste private limited company). They were chosen from the Information Bank of the Network of Social Enterprises. The questions for interviews were prepared by the author based on the theoretical part of the work.

Five of the 11 aspects of the entrepreneurial ecosystem had a significant impact on environmentally friendly social enterprises. These aspects were networks, finance, talent, demand and culture. Each enterprise is a member of at least one network organisation. Three out of five companies noted that they faced financial problems during the construction phase. Four companies have received financial support when starting an enterprise, and two of these companies continue to receive grants today. Talent had an impact on 3 of 5 businesses. All companies participating in the survey are demanded by consumers. The author thinks that demand within the framework of this work could be measured not only by customers but also by employees because social enterprises help solve social problems in their areas by offering people a job. Culture is known as an informal institution but the author considers it an important aspect. Physical infrastructure and intermediate services had a partial impact on interviewed businesses. Formal institutions, leadership, knowledge and entrepreneurship outputs did not have a significant impact on interviewed businesses.

The author believes that the founding time of the company is an important aspect of the establishment of the company.

After processing interviews turned out that most of the companies that the author studied did not cooperate with the Estonian entrepreneurial ecosystem participants. Only two of the seven participants in the Estonian entrepreneurial ecosystem cooperated with environmentally friendly social enterprises. These were national organisations and sectoral business associations. Three out of five companies cooperate with a national organization, but only in one case cooperation was carried out at the stage of establishing the enterprise. None of the companies featured in the interviews has cooperated with business advisors, pre-incubators, incubators, accelerators and business clubs. The author has several reasons why cooperation between such participants in the Estonian entrepreneurial ecosystem and the companies studied did not happen. These may include the year of establishment of the company (i.e. companies were created earlier than pre-incubators, incubators, accelerators and business clubs), incompatibility of areas of work (between organizations and interviewed businesses) as well as the lack of awareness among companies about these opportunities. Cooperation with Estonian entrepreneurial ecosystem participants could provide significant support to companies at the creation stages and opportunities for further development.

After interviews and the analysis of the answers, the author concludes that business resources based typology would be most suitable for the Estonian entrepreneurial ecosystem. Today, Estonian entrepreneurial ecosystem can certainly be called resource-rich, but at establishing period of the researched enterprises it was rather resource-poor. This conclusion is due to the fact that there are several organisations in the Estonian entrepreneurial ecosystem with whom it is possible to cooperate, but most of them were not accessible to the companies participating in the interviews at the stage of their establishment. At the same time, it cannot be concluded whether Estonia has a poor or well-functioning entrepreneurship ecosystem because the companies surveyed did not cooperate with the majority of participants in the Estonian entrepreneurial ecosystem during their founding phase.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Anna-Maria Rožkov,

annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Eesti ettevõtluse ökosüsteemi tugi keskkonnasõbraliku sotsiaalse ettevõtlusega alustamisel“,

mille juhendajad on Piia Vettik-Leemet ja Mervi Raudsaar,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Anna-Maria Rožkov
11.05.2022